

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА на тему:
«Розвиток творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроках дизайну і технологій»

Виконала:

ШЕРЕМЕТ Яна Олександрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

013 Початкова освіта

(спеціальність)

Науковий керівник:

ДОЦЕНТ

(вчений ступінь, вчене звання, посада)

Вишник Ольга Олександрівна

(ініціали, прізвище)

Допущено до захисту

" ___ " _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____

(підпис) (ініціали, прізвище)

Дата захисту: « ___ » _____ 20__ р.

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____

Оцінка ECTS _____

Підписи членів комісії:

_____
_____

Глухів 2023 р.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	9
1.1 Поняття творчості та творчих здібностей	9
1.2. Інклюзивна освіта як соціально-психологічні аспекти розвитку дітей з особливими освітніми потребами.....	19
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ I	34
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ.....	36
2.1. Методика визначення стану та формування творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами.....	36
2.2. Педагогічні аспекти використання ефективних та раціональних методів для формування творчих здібностей у дітей з особливими освітніми потребами.....	46
ВИСНОВКИ ДО II РОЗДІЛУ	57
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Сьогодні у процесі реформування нашої освіти однією з найактуальніших і найобговорюваніших є проблема інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у єдиній освітній системі – загальноосвітній школі. За останні роки відбулися зміни в ідеології ставлення до дітей з вадами психофізичного розвитку. Зокрема на державному рівні почали підіймати питання щодо вирішення проблем дітей, що мають вади. Одна з таких проблем – це створення умов для повноцінного розвитку, навчання та виховання дітей.

У разі модернізації української освіти виділяється проблема розвитку індивідуальності кожного зростаючого громадянина. Перетворення, що відбуваються у соціально-економічному, моральному та культурному середовищі, визначають нове розуміння особистості. Особи, соціально-адаптовані, здатні до активних та творчих перетворень навколишньої дійсності, у будь-якому виді діяльності, пошуку оптимальних, оригінальних рішень на поставлені завдання. У зв'язку з цим відбувається переорієнтація цілей освітньої та виховної діяльності дітей з особливими потребами. Сучасне суспільство, що динамічно розвивається, все частіше переосмислює соціальне замовлення школі, коригує або змінює завдання освіти. Головна мета, що стоїть перед школою, на даному етапі полягає в тому, щоб виховати активну творчу особистість дітей з особливими потребами, яка усвідомлює глобальні проблеми людства, готову брати участь у їх вирішенні.

Отже, успішна людина – це та, яка вміє нестандартно мислити, знаходити вихід із проблемних ситуацій та приймати нестандартні рішення. Проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів з особливими потребами є основою навчального процесу та "вічною" педагогічною проблемою. Цей виклик знаходить своє відображення в альтернативних освітніх програмах та інноваційних процесах у сучасній школі. Творча активність розвивається в процесі творчої за своєю суттю діяльності, в якій учні вчаться, дивуються і знаходять рішення в нестандартних ситуаціях. Нетрадиційні види діяльності, проблемні

методи навчання та колективні творчі стосунки в школах набувають широкого розповсюдження і сприяють розвитку творчої активності у дітей молодшого шкільного віку.

Розвиток творчих здібностей дітей з особливими потребами пронизує всі етапи розвитку дитини і тому є найважливішим завданням початкової освіти. Виховання творчо активної особистості є пріоритетною метою освіти в освітніх організаціях (Професійний стандарт педагога). У контексті гуманізації освіти педагогам необхідні знання про творчу особистість, природу творчої діяльності та процес її формування у дітей молодшого шкільного віку.

Серед зарубіжних дослідників проблеми розвитку дитячої творчості, слід зазначити Дж. Гілфорда, П. Торренса, С. А. Медника та ін. Серед вітчизняних дослідників проблему освіти дітей з особливими потребами досліджують Н. Валентик, О. Волошина, Є. Галішнікова, О. Коломінова, З. Ленів, А. Маслюк, В. Роман, Н. Хамська, Я. Якінін, С. Якубов. Незважаючи на те, що проблемі розвитку творчих здібностей у школярів присвячено безліч праць заслужених педагогів, педагогічна практика показує, що їх реалізація традиційними формами та методами навчання не дозволяє повною мірою розкрити творчий потенціал молодших школярів, що говорить про необхідність пошуку нових нестандартних методів та прийомів, чим зумовлюється актуальність дослідження.

З вищевикладеного випливає проблема дослідження: які є основні методи розвитку творчих здібностей у здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроках дизайну і технології.

Метою дослідження визначити ефективні методи та стратегії розвитку творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроках дизайну і технологій.

Об'єкт дослідження: процес розвитку творчих здібностей в здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: методика розвитку творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами.

Відповідно до мети, об'єкта та предмета дослідження виділяються такі **завдання:**

1. Розкрити психолого-педагогічні аспекти поняття «творчість», «творчі здібності», «інклюзивне навчання», інклюзивна освіта».

2. Проаналізувати психолого-педагогічну, методичну, спеціальну літературу та виокремити теоретичні аспекти процесу розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами.

3. Розкрити методику корекційно-розвивальної роботи на основі використання технік ручної обробки матеріалів як засобу розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами.

4. Експериментально перевірити ефективність методики використання технік ручної обробки матеріалів як засобу розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами на уроках «Дизайн і технології».

Елементи наукової новизни одержаних результатів. Встановлено та експериментально перевірено ефективність використання засобів ручної праці у процесі розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Проаналізовано особливості розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами, визначено стан розвитку пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами та розроблено комплекс ручних засобів для розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами.

Уточнено сутність поняття «творчі здібності». Дістало подальшого розвитку змісту, форми й методів використання творчості в умовах початкової школи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що розроблені та апробовані комплекси ручної праці для розвитку творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами в умовах

освітнього закладу сприяють підвищенню ефективності оволодіння ними навчальним матеріалом та розширюють можливості опанування знаннями за іншими навчальними дисциплінами. Використання ручної праці дітьми з особливими освітніми потребами сприяє покращенню процесу їхньої соціальної адаптації та інтеграції в суспільство. Основні результати дослідження можуть бути використані вчителями та вихователями закладів спеціальної та інклюзивної освіти, батьками, фахівцями суміжних галузей, а також при розробці освітніх програм для дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Апробація відбувалась на науково-практичних конференціях:
Всеукраїнська інтернет-конференція молодих учених та студентів «Концептуальні підходи формування емоційного інтелекту у здобувачів освіти», м. Глухів, 9 листопада 2022, *тема доповіді:* «Особливості розвитку емоційного інтелекту дітей молодшого шкільного віку позбавлених батьківського піклування».

Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та туристично-краєзнавчої і фізкультурно-оздоровчої роботи», м. Глухів, 24 листопада 2022 року, *тема доповіді:* «Інклюзивний туризм як засіб соціалізації дітей з особливими освітніми потребами».

VII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми забезпечення якості життя в глобалізованому світі». Тема: «Механізми підтримки дітей з особливими освітніми потребами в початковій школі». Польща, 7-8 грудня 2022 року. Сертифікат 12 год.

XII Міжнародна інтернет-конференція молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання – 2022», м. Глухів, 7-8 грудня 2022 року, *тема доповіді, тези:* «Корекційна робота з дітьми з порушеннями інтелектуального розвитку в початковій школі».

X Всеукраїнська науково-практична студентська інтернет-конференція «Науковий простір студента: пошуки і знахідки», 31 березня 2023 року, м. Київ (НПУ імені М. П. Драгоманова), Україна.

VII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти», 28-29 березня 2023 року, Україна.

Всеукраїнська науково-практична конференція «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу» 27 квітня 2023 року, Глухів, Україна

Всеукраїнський науково-методичний семінар «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика». 16 листопада 2023 року, м. Глухів. Тема доповіді: «Педагогічні аспекти використання ефективних та раціональних методів для формування творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими потребами».

Тези доповідей.

1. ШЕРЕМЕТ Яна. КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ. Глухівські читання - 2022. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : Збірник матеріалів XII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції / За заг. ред. А.С. Полякова. – Глухів, 2022. – 593 с. С. 443-445. URL : <http://new.gnpu.edu.ua/uk/nauka/naukove-tovarystvo-studentiv-aspirantiv-doktorantiv-ta-molodykh-vchenykh.html>

2. Шеремет Яна Олександрівна. ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ. Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (27 квітня 2023 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2023. С. 137- 1139.

3. Шеремет Яна Олександрівна. Педагогічні аспекти використання ефективних та раціональних методів для формування творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими потребами. Компетентнісний підхід в

освіті: теорія і практика: збірник матеріалів Всеукраїнського науково-методичного семінару (16 листопада 2023 року, м. Глухів) / за заг. ред. Ольги Вишник. Глухів, 2023. 241 с. С. 229-232.

Структура магістерської роботи: Магістерська робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів і загальних висновків, списку використаних джерел (найменувань) та 9 додатків. Загальний обсяг магістерської роботи складає – 86 сторінок, з них – 57 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПРОБЛЕМАМИ.

1.1. Поняття творчості та творчих здібностей.

Аналіз проблеми розвитку творчих здібностей значною мірою залежить від того, який зміст вкладається в це поняття. У повсякденній свідомості творчі здібності дуже часто ототожнюються зі здатністю займатися різними видами художньої діяльності, тобто вмінням малювати красиві картини, писати вірші, складати музику тощо.

Поняття творчих здібностей тісно пов'язане з поняттями «творчість» і «творча діяльність». Під творчою діяльністю слід розуміти діяльність людини, яка призводить до створення чогось нового, будь то зовнішній об'єкт, ідея, що призводить до нових знань про світ, або емоція, що відображає нове ставлення до дійсності.

Підходи до вивчення творчих здібностей, розглядаються переважно як когнітивний феномен із застосуванням кількісних методів їх вимірювання (Дж.Гілфорд, Ф.Баррон, Д.Заррінгтон, М.Уаллах, Е.Торренс, М.Холодна та інші). Творчі здібності - це здібність привносити щось нове у досвід, висувати оригінальні ідеї в умовах вирішення або окреслення нових проблем, усвідомлювати недоліки, суперечності, формувати гіпотези. Критеріями креативного мислення є швидкість, оригінальність, гнучкість, усвідомленість, фантазія та прагнення до інтелектуальної новизни.

Водночас на основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених (В. Андрєєв, А. Богоявленська, В. Дружинін, В. Моляко, Я. Пономарьов та інші) можна підкреслити, що прояв і становлення творчих здібностей є невіддільними від розвитку інших ознак особистості, серед яких дослідники виділяють: сміливість, незалежність суджень, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, високу

толерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. У цьому контексті творчі здібності розглядаються як постійна і впевнена готовність особистості до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, позитивна пізнавальна активність [1].

Розвиток творчих здібностей сприяє розвитку особистості дитини в цілому. Як стверджують видатні психологи Л. С. Виготський, Л. А. Венгер, Б. М. Теплов, Д. Б. Ельконін та ін, основою художньо-творчих здібностей є загальні здібності. Якщо дитина вміє аналізувати, порівнювати, спостерігати, розмірковувати, узагальнювати, то у неї, як правило, виявляється високий рівень інтелекту. Така дитина може бути обдарованою і в інших сферах: художній, музичній, сфері соціальних відносин (лідерство), психомоторної (спорт), творчої, де її буде відрізняти висока здатність до створення нових ідей. Виходячи з аналізу робіт вітчизняних і зарубіжних психологів, які розкривають властивості і якості творчої особистості, були виділені загальні критерії творчих здібностей: готовність до імпровізації, виправдану експресивність, новизну, оригінальність, легкість асоціювання, незалежність думок і оцінок, особливу чутливість [23, с. 96].

Український психолог В. Моляко, розкриваючи сутність творчості з позицій психології, зазначає, що «під творчістю розуміють процес створення чогось нового для даного суб'єкта. Тому зрозуміло, що творчість у тій чи іншій формі не є талантом «вибраних», вона доступна кожному. І школяр, який засвоює нові знання, розв'язує нову, незнайому задачу, і робітник, який виконує нове технічне завдання, і комбайнер, якому потрібно в процесі збирання урожаю врахувати вологість колосся, напрямок вітру – всі вони займаються творчістю, розв'язують творчі задачі» [19, с. 156].

Відомий психолог Л. Виготський, пояснюючи власну позицію щодо творчості, стверджував, що «що б не вироблялося творчою діяльністю, чи то щось у зовнішньому світі, чи розумовий або емоційний конструкт, який живе і

з'являється тільки в самій людині, ми називаємо творчою діяльністю таке, що виробляє щось нове діяльність».

Творчі здібності – далеко не новий предмет дослідження. Проблема людських здібностей викликала величезний інтерес педагогів у всі часи. Проте в минулому у суспільства не виникало особливої потреби в оволодінні творчими здібностями людини [7 с. 128].

Компетентність є умовою успішного виконання певної діяльності та індивідуально-психологічною особливістю особистості, яка зумовлює набуття знань, умінь і навичок.

Творчий потенціал закладений і присутній у кожній людині. За сприятливих умов кожна дитина може проявити себе. Розвитку дитячої креативності сприяє наявність генетичної основи та соціальні й освітні умови. Проаналізувавши різні погляди на складові творчих здібностей, дослідники дійшли висновку, що, незважаючи на відмінності у підходах до їх визначення, вони одностайно вважають якості творчої уяви та творчого мислення необхідними компонентами творчих здібностей.

Виходячи з цього, можна визначити основні напрямки в розвитку творчих здібностей дітей:

1. Розвиток уяви.
2. Розвиток навичок мислення для формування креативності.

Творчість починається з нових ідей. Нові ідеї можуть генеруватися на основі нової інформації або без неї. Щоб діти могли створити щось нове, вони повинні спиратися на матеріал, який вони вже знають і пам'ятають. Щоб діти почали творчо використовувати свої попередні знання, вони повинні відчувати потребу в діяльності, яку вони пропонують. Мотивація до дії повинна бути організована. Творчі здібності не тільки проявляються в діяльності, вони формуються в діяльності.

Творчість визначається як діяльність людини, що створює нові матеріальні та духовні цінності, які мають новизну та суспільну значущість, тобто створення в результаті творчості нового, що ніколи раніше не існувало. Поняття творчості можна визначити і ширше. Філософи визначають творчість як необхідну умову розвитку матерії та утворення її нових форм, а самі форми творчості змінюються з її появою.

Творчість – це процес створення суб'єктивно нового, заснованого на здатності породжувати оригінальні ідеї і використовувати нестандартні способи діяльності. За словами Г.С. Батіщева, творчість – це «здатність створювати будь-яку принципово нову можливість» [3, с. 56].

Поняття природи творчості пов'язане з питанням критеріїв творчої діяльності. Творчість можна розглядати з різних аспектів. Продукт творчості – це те, що створено, процес творчості – це те, як створено, а процес підготовки творчості – це те, як розвивається творчість.

Продуктами творчості є не лише матеріальні продукти, такі як будівлі та автомобілі, але й нові думки, ідеї та рішення, які не одразу набувають матеріальної форми. Іншими словами, креативність – це створення нових речей на різних рівнях і масштабах.

Під час пояснення поняття творчості важливо враховувати різні чинники й особливості, притаманні творчому процесу. З психолого-педагогічного погляду особливо цінним є вивчення самого процесу творчості, підготовчого процесу творчості, виявлення форм, шляхів і засобів розвитку творчості. Творчість – це цілеспрямована, наполеглива і важка праця. Вона вимагає розумової активності, інтелектуальних здібностей, сильної волі, емоційних якостей і високої працездатності.

Процес творчої діяльності можна розділити на два етапи: пошук принципу рішення та реалізація рішення. Перший етап вважається найбільш значущою

подією в психологічних дослідженнях. Більш детально етапи творчої діяльності можна описати наступним чином:

1. Накопичення знань і навичок, необхідних для чіткої ідентифікації та формулювання питань і визначення проблем (Problem Statement).
2. Зосереджувати зусилля, шукати додаткову інформацію та бути готовим до вирішення проблем.
3. Відхід від проблеми та перехід до інших видів діяльності (інкубаційний період).
4. Інсайт або осяяння (великі ідеї та прості передбачення в скромних масштабах, тобто логічні прориви, стрибки в мисленні).
5. Виявлення, доопрацювання та реалізація ідей.

Творчість - не суцільний і безперервний рух. У ній чергуються підйоми, застої, спади. Вищою точкою творчості, його кульмінацією є натхнення, для якого характерний особливий емоційний підйом, ясність і виразність думки, відсутність суб'єктивного переживання, напруга. П.І.Чайковський писав про свій творчий стан: «... іншого разу є абсолютно нова самостійна музична думка. Звідки вона – непроникна таємниця. Сьогодні, наприклад, з ранку я був охоплений тим незрозумілим вогнем натхнення, завдяки якому я знаю заздалегідь, що все написане мною сьогодні матиме властивість западати в серце і залишати у ньому враження, що невідомо звідки береться» [18, с. 128].

У різних людей стан натхнення має різну тривалість, частоту настання. З'ясовано, що продуктивність творчої уяви залежить головним чином від вольових зусиль і є результатом постійної напруженої роботи. Зі слів І.Ю.Репіна – «Натхнення - це нагорода за каторжну працю» [30, с. 127].

Зрозуміло, що поняття, яке ми розглядаємо, тісно пов'язане з поняттям «творча діяльність». Під творчою діяльністю ми розуміємо діяльність людини, яка продукує щось нове, ідею, що призводить до нового знання про зовнішній об'єкт чи світ, або емоцію, яка відображає нове ставлення до дійсності.

Багато психологів зв'язують здатність до творчої діяльності, перш за все з особливостями мислення. Зокрема, відомий американський психолог Гілфорд, що займався проблемами людського інтелекту встановив, що творчим особам властиве так зване дивергентне мислення [29, с. 327]. Вирішуючи проблему, такі люди не зосереджують всі свої зусилля на пошуку єдино правильного рішення, вони починають шукати рішення з усіх боків, щоб виявити якомога більше варіантів. Такі люди схильні комбінувати нові елементи, які багато хто знає і використовує лише певним чином, або з'єднувати два елементи, які, здавалося б, не мають нічого спільного. Дивергентне мислення є основою творчого мислення і має такі основні характеристики:

1. Швидкість – це здатність висловлювати ідеї на максимально високому рівні (в даному випадку важлива кількість, а не якість).
2. Гнучкість – це здатність висловлювати різні ідеї.
3. Оригінальність Здатність генерувати нові та нестандартні ідеї (це може виражатися у відповідях, які не відповідають загальноприйнятим відповідям).
4. Досконалість – це здатність покращувати «продукт» або надавати йому завершеного вигляду.

А.Н. Рук, один з провідних дослідників креативності, на основі біографій провідних вчених, винахідників, художників і музикантів виділив наступні творчі здібності:

1. Здатність бачити проблему там, де її не бачать інші.
2. Здатність згортати розумові операції, замінюючи декілька понять одним.
3. Здатність застосувати навички, придбані при вирішенні однієї задачі до вирішення інших.
4. Здатність сприймати дійсність цілком, не дроблячи її на частини.
5. Здатність легко асоціювати віддалені поняття.
6. Здатність пам'яті видавати потрібну інформацію в потрібну хвилину.
7. Гнучкість мислення.

8. Здатність вибрати одну з альтернатив вирішення проблеми до її перевірки.

9. Здатність включати знову сприйняті відомості у вже наявні системи знань.

10. Здатність бачити речі такими, якими вони є.

11. Легкість генерування ідей.

12. Творча уява.

13. Здатність доопрацювання деталей, до вдосконалення первинного задуму [28, с. 69].

Психологи В.Т. Кудрявцев і В.В. Синельников, ґрунтуючись на широкому історико-культурному матеріалі (історія філософії, соціальних наук, мистецтва, окремих сфер практики) виділили наступні універсальні креативні здібності, що склалися у процесі людської історії:

1. Реалізм уяви - образне схоплення деякої істотної, спільної тенденції або закономірності розвитку цілісного об'єкту, до того, як людина має про неї чітке поняття і може вписати її в систему суворих логічних категорій.

2. Уміння бачити ціле раніше часток.

3. Надситуативно – здатність при вирішенні проблеми не просто вибрати з нав'язаних альтернатив, а самостійно створювати альтернативу.

4. Експериментування – здатність свідомо і цілеспрямовано створювати умови, в яких предмети найбільше виявляють свою приховану в звичайних ситуаціях суть, а також здатність прослідити і проаналізувати особливості «поведінки» предметів в цих умовах [21, с. 112].

Не вдаючись до більш широких обговорень, проблеми творчості, зокрема у філософських аспектах буття, сенсу життя, ми підкреслюємо лише той момент, який здається нам найбільш адекватним щодо людського призначення як творення та перебудови себе та світу. Хоч, ясна річ, не можна обійтися й без цілком справедливого питання: якщо людина є носієм саме побудовчих

перетворювальних функцій, то чому водночас займається й руйнівною, деструктивною діяльністю? Як певною мірою «єдиний знаменник» відповіді на таке запитання в реєстр різних видів творчої діяльності ми включаємо також і ті, що пов'язані з «творчим руйнуванням» – війна, а також різні види творчості, котрі не відповідають нормам моралі, законам злочинності) [1, с. 272].

Аналіз досить великого масиву літератури з проблем творчості дозволяє зробити, зокрема, висновок про те, що дійсно впродовж соціально-економічних перетворень, зростання необхідності все частіше розв'язувати незвичайно складні та нові задачі людині сьогодення, а тим більше завтрашнього дня, вже не просто бажано, а необхідно оволодіти творчими вміннями, стратегіями та тактиками як інструментарієм діяльності. На ту обставину, що творчість потрібна людині не лише для написання романів та картин, побудови наукових гіпотез та ін., але й для того, щоб виживати, прямо звернув увагу років 20 тому, Б.Ф.Ломов, до того ж це положення представив не як якесь оригінальне, а як цілком буденне [38, с. 1-4].

Відомий психолог С. Швацький сказав: «Початки творчості присутні майже в кожній людині. Розвиток творчих здібностей студентів зараз має велике соціальне значення. Суспільству потрібні не вишколені художники, а професіонали, які вміють швидко, якісно, красиво і творчо виконувати свою роботу».

Доведено, що діти з особливими освітніми потребами розвиваються так само, як і здорові діти. Це стосується як особливостей пізнавальної діяльності, так і загального розвитку дитини.

Дослідження показують, що у дітей з особливими освітніми потребами змінена умовно-рефлекторна діяльність, дисбаланс процесів збудження і гальмування, порушення взаємодії сигнальних систем. Все це формує фізіологічне підґрунтя для відхилень у психічному розвитку дітей, включаючи когнітивний, емоційний, вольовий та загально-особистісний.

Багато вчених також виявили, що для багатьох учнів з особливими потребами характерні ізоляція, невпевненість у собі, підвищена тривожність, дратівливість, емоційні розлади, значний дефіцит соціальних контактів, міжособистісні труднощі та підвищена потреба в захисті. У їхній мові переважають такі слова, як «самотність», «неадекватність», «невдача» та «марність життя». Ці діти мають занижену самооцінку, невпевненість у собі та зневіру у власний потенціал для самореалізації, особливо в особистісній сфері.

Сприйняття учнів з особливими освітніми потребами характеризується атрофією, зниженою рухливістю нервових процесів і звуженням обсягу сприйманого матеріалу. Вчителі повинні пам'ятати, що вони працюють з особливими дітьми, які мають серйозні захворювання, що впливають на їхній психічний стан і роблять їх вразливими.

Розвиток навичок має безпосередній вплив на розумовий, емоційний та мовний розвиток дитини. Користь від занять різними ремеслами в гуртках і на уроках трудового навчання полягає не тільки в розвитку навичок і концентрації уваги, а й у стимуляції тактильної чутливості, здатності до одночасного сприйняття всієї повноти образу предмета і креативності. Такі заняття можуть врятувати дітей від депресії, оскільки викликають позитивні емоції та підвищують впевненість у собі. Крім того, емоційна насиченість процесу естетичного орієнтування та спілкування через зустрічі з педагогами та дітьми призводить до нормалізації емоційної сфери дитини.

Слід зазначити, що діти з проблемами в розвитку ще в дошкільному віці починають розуміти свою несхожість з однолітками без порушень в розвитку. Тому в навчальному закладі необхідно створювати відповідні умови, в яких діти з особливими освітніми потребами зможуть проявити себе, реалізувати свої здібності, навчитися спілкуватися в групі, розвинути творчий потенціал, навчитися методів самодопомоги та взаємодопомоги, адже всі діти є цінними і активними членами суспільства [62].

Іншими словами, визначення творчих здібностей у найзагальнішому вигляді виглядає наступним чином. Творчі здібності - це особистісна характеристика, яка визначає успішність виконання різних видів творчої діяльності.

1.2. Інклюзивна освіта як соціально – психологічний аспект розвитку дітей з особливими освітніми потребами

У наш час проблема навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх школах стає все більш гострою. Навчання дітей з корекційними потребами у фізичному та розумовому розвитку ґрунтується на принципах збалансованої педагогіки, яка орієнтується на потреби дитини. Тому навчання в інклюзивних закладах є корисним для дітей з особливими освітніми потребами, дітей з нормальним розвитком, їхніх сімей та суспільства в цілому. Інклюзивний підхід до навчання та виховання також корисний для сімей дітей з особливими освітніми потребами. Вчителі в інклюзивних навчальних закладах можуть краще розуміти індивідуальні відмінності та особливості дітей і ефективніше працювати з батьками та іншими фахівцями (реабілітологами, психологами, логопедами, соціальними працівниками).

Термін «інклюзія» є відмінним від терміну «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія - це політика та процес, який дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно враховувало й пристосовувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки. Поняття «інтеграції», «інклюзії» розглядаються як антонімічне щодо «сегрегації» і позначають відповідний поступ у розвитку системи одержання освіти особами з порушеннями [17, с. 8].

Якщо говорити про те, яку категорію дітей слід вважати «з особливими освітніми потребами», можна визначити такі категорії: «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «діти з особливостями психофізичного розвитку», «діти з інвалідністю» [44, с. 43].

На думку Лубовського, фізична інтеграція дітей з особливими освітніми потребами в загальноосвітні навчальні заклади - це не мейнстрімінг, а «примусова інтеграція».

Цей освітній досвід показав, що якщо вчителі не можуть організувати навчальний процес таким чином, щоб врахувати потреби кожної окремої дитини, ці діти не будуть брати участь у навчальному процесі, що призведе до зниження навчальної мотивації та погіршення академічної успішності.

Процес інклюзивної освіти для дітей з особливими освітніми потребами та дітей з обмеженими функціональними можливостями в єдиному загальноосвітньому просторі – це незворотній процес на сучасному етапі розвитку суспільства і його гуманістичних цінностей. Разом з тим, цей процес може вважатися повноцінним, якщо забезпечує три неодмінні умови: навчання кожної дитини відповідно до її особливих освітніх потреб та розвитку; можливість дитини відвідувати навчальний заклад, проживаючи в сім'ї, а батькам – виховувати власну дитину; розширення кола спілкування дитини та підвищення її соціальної адаптації. Реалізація цих умов потребує зламу стереотипів і оволодіння новими формами роботи всіма учасниками навчально-виховного процесу [8, с. 248].

Сьогодні проблема навчання дітей з інвалідністю в загальноосвітніх школах стає все більш серйозною. Одним з найкращих шляхів вирішення цієї проблеми є інклюзивна освіта, тобто спільне навчання та розвиток дітей з інвалідністю та дітей без інвалідності шляхом створення додаткових умов. Такі питання більш активно вирішуються за кордоном, де є більше досвіду та напрацювань, ніж в Україні. У європейських країнах існує давня традиція соціальної педагогіки. Вони використовують ефективні практичні результати соціальної політики. Але в Україні, незважаючи на прийняття закону про громадянство, діти з функціональними обмеженнями стикаються з багатьма соціальними стереотипами

– від маргіналізації до сприйняття їх як таких, що надто відрізняються від інших категорій.

Саме тому варто звернути пильну увагу на інклюзивну освіту дітей з обмеженими функціональними можливостями. Сучасна соціально-педагогічна наука послуговується терміном «інклюзія» для опису процесу навчання дітей з обмеженими функціональними можливостями в масових загальноосвітніх школах. Часто інклюзію ототожнюють з інтеграцією, однак вона є місткішим поняттям. Інклюзія прийшла на зміну поняттю «інтеграція». Мета інклюзивної школи – дати всім дітям можливість повноцінного соціального життя, активної участі в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію та турботу один про одного як членів співтовариства [48, с. 329 – 368].

З огляду на вищесказане, інклюзію можна визначити як освіту, засновану на індивідуальному підході до кожної дитини, з урахуванням усіх особливостей кожної дитини, включаючи здібності, особливості розвитку, темперамент, стать і сімейну культуру.

При визначенні терміна «інклюзивна освіта» були проаналізовані визначення, в багатьох міжнародних документах, наприклад: Декларація про права інвалідів, Всесвітня програма дій стосовно інвалідів, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація «Освіта для всіх». Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів та інших категорій є також в нормативно – правових актах нашої держави (Конституція України, Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Закони України «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям – інвалідам», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та ін.). В цих та інших нормативно–правових актах регламентовано модернізацію освітньої галузі та забезпечення усіх прав і свобод дітей з обмеженими можливостями на ведення гідного життя. Нова методологія спеціальної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку обґрунтована у

«Концепції реабілітації дітей з обмеженими фізичними чи розумовими можливостями» (1998), «Концепції державного стандарту спеціальної освіти» (1999), «Концепції інклюзивної освіти» (2010), «Постанові про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» (2011), постанові Кабінету міністрів України від 15 серпня 2011 р. «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» та змінах до Закону України «Про дошкільну освіту щодо організації інклюзивного навчання» [8, с. 248].

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що включає загальноосвітні навчальні заклади, яка ґрунтується на принципі забезпечення основоположного права дитини на освіту та права здобувати освіту за місцем проживання. Для забезпечення рівного доступу до якісної освіти заклади інклюзивної освіти мають адаптувати свої навчальні програми та плани, методи та формати навчання, використання наявних ресурсів та партнерства з громадою до індивідуальних освітніх потреб та різних стилів навчання дітей з особливими освітніми потребами. Заклади інклюзивної освіти повинні надавати весь спектр послуг, необхідних для задоволення різних освітніх потреб таких дітей.

Інклюзивне навчання – це створення освітнього середовища, яке відповідає потребам і здібностям кожної дитини, незалежно від відмінностей у психологічному та фізичному розвитку. Інклюзивна освіта - це гнучка та індивідуалізована система освіти, за якої діти з особливими потребами навчаються в групових загальноосвітніх школах за місцем проживання. Навчання будується на основі індивідуального навчального плану, забезпечується медична, соціальна, психологічна та педагогічна підтримка.

Інклюзивна школа – заклад освіти, який забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема: адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує існуючі в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює з фахівцями для надання спеціальних послуг

відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі [15, с. 14-18].

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – всі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому. Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах наголос робиться в першу чергу на розвиток сильних якостей і талантів дітей, а не на їхніх проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими дітьми в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги [12, с.149-158].

Переваги інклюзивної освіти.

Навчання в інклюзивних закладах є корисним не лише для дітей з особливими освітніми потребами, а й для самих дітей, їхніх родин та суспільства в цілому. Дослідження показують, що в інклюзивних класах основна увага приділяється розвитку сильних сторін і здібностей дітей, а не їхнім проблемам. Взаємодія з іншими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими потребами. Водночас діти з усталеним рівнем розвитку демонструють відповідні поведінкові моделі по відношенню до дітей з особливими освітніми потребами, мотивуючи їх до цілеспрямованого розвитку та використання нових знань і навичок. Взаємодія між «здоровими» дітьми та дітьми з особливими освітніми потребами в інклюзивних

класах сприяє встановленню дружніх стосунків між ними. Завдяки цій взаємодії діти природним чином вчаться приймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, стають більш чутливими і готовими допомагати один одному.

Інклюзивний підхід також корисний для сімей. У цьому випадку батьки дітей з особливими освітніми потребами можуть отримувати підтримку від інших батьків, краще розуміти типовий і нетиповий розвиток своєї дитини та брати активну участь у процесі навчання і виховання.

Вчителі інклюзивних класів глибше розуміють індивідуальні відмінності й особливості дітей, а також ефективніше співпрацюють з батьками та іншими фахівцями (спеціалістами з лікувальної фізкультури, реабілітологами, логопедами, соціальними працівниками та ін.) Інклюзивна система освіти є також корисною із суспільної точки зору, оскільки завдяки спільному навчанню діти змалку вчаться розуміти і толерантно ставитися до людських відмінностей [46, с. 214-219].

Загалом, результати наукових досліджень засвідчили, що учням з особливими освітніми потребами інклюзивна освіта:

- дає змогу покращувати навчальні результати;
- забезпечує відповідні їхній віковій категорії рольові моделі в особі однолітків;
- створює можливості для навчання в реалістичному/природному середовищі;
- допомагає формувати комунікативні, соціальні й академічні навички;
- забезпечує рівний доступ до навчання;
- дає змогу підвищувати самооцінку й відчувати себе частиною цілого;
- розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків.

Учням з типовим розвитком інклюзивна освіта:

- допомагає підвищувати чи підтримувати рівень успішності;
- створює відповідне середовище для виховання поваги до відмінностей і
- розмаїття;

- розширює можливості для налагодження нових дружніх стосунків;
- надає стимули до співпраці;
- допомагає розвинути в собі такі риси, як творчість і винахідливість;
- дає змогу набувати лідерських навичок;
- забезпечує можливість навчатися на основі ширшого набору форм і методів роботи.

Педагогічному персоналу інклюзивна освіта:

- допомагає налагодити співпрацю й застосовувати командний підхід до вирішення проблем і шляхи подолання труднощів;
- забезпечує можливості для професійного розвитку;
- допомагає усвідомити важливість розроблення програм навчання для дітей із різноманітними потребами;
- дає змогу збагатити власну палітру методів і прийомів викладання та навчальних стратегій.

Адміністрації навчального закладу інклюзивна освіта:

- допомагає виробити спільні переконання й цінності щодо інклюзії дітей з особливими освітніми потребами;
- забезпечує можливість користуватися широким набором ресурсів і видів підтримки та обирати оптимальні їх варіанти;
- допомагає сформувати позитивне ставлення до розмаїття, тобто усвідомити, що кожна особистість своїми унікальними рисами та здібностями сприяє збагаченню людської спільноти;
- надає стимули, що надихають до здійснення перетворень, посилює здатність змінювати ситуацію на краще;
- допомагає зміцнити відчуття громади.

Батькам інклюзивна освіта:

- надає можливості для співпраці й активнішого залучення до життя шкільної громади;

- забезпечує можливість вибору в їхньому прагненні забезпечити якісну освіту своїй дитині;
- допомагає краще усвідомити розмаїття шкільної та загальної громади;
- надає стимули й заохочує до спілкування з іншими батьками для отримання підтримки й інформації;
- допомагає сформулювати чітку мету й створити реальне майбутнє для своєї дитини [35].

Інклюзивна освіта для суспільств/громад забезпечує розуміння потреб і здібностей усіх учнів, дозволяє школам відображати справжнє розмаїття суспільства, демонструє соціальну цінність рівності та сприяє формуванню громадянськості для всіх.

Головною метою соціального розвитку в сучасних суспільствах є повага до людської різноманітності та утвердження принципів солідарності та безпеки. Інтеграція ґрунтується на принципах доступності та поваги до прав людини на рівний доступ до якісної освіти. Стаття 53 Конституції України гарантує право всіх громадян на освіту.

Кількість дітей з інвалідністю в Україні щороку збільшується на 0,5 %. Наразі таких дітей 170 000, або 2 % від загальної кількості дітей. Зокрема, лише з дитячим церебральним паралічем налічується близько 23 000 дітей, і ця цифра продовжує зростати. Нещодавно міжнародна спільнота запропонувала використовувати термін «діти з комплексними освітніми потребами» для позначення дітей з інвалідністю. Це стосується дітей з особливими потребами віком до 18 років, обдарованих дітей та вразливих дітей (наприклад, вихованців дитячих будинків).

Загальноприйнятий термін «діти з особливими освітніми потребами» підкреслює необхідність надання додаткової підтримки в освіті дітям з певними порушеннями розвитку. Залежно від типу інвалідності, дітей з особливими потребами розрізняють наступним чином:

- з порушенням слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
- з порушенням зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
- з порушенням інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку);
- з мовленнєвими порушеннями;
- з порушенням опорно-рухового апарату (травми хребта, ДЦП);
- комплексними порушеннями психофізіологічного розвитку (сліпоглухонім та ДЦП з розумовою відсталістю та ін.);
- з емоційно-вольовими порушеннями та аутизмом;
- з хронічними соматичними захворюваннями;
- з психоневрологічними захворюваннями [42].

Учителі загальноосвітніх шкіл повинні бути підготовлені не тільки до професійно-освітньої діяльності для загального учнівського контингенту, а й до роботи з дітьми з психологічними та фізичними порушеннями. Діти з інвалідністю потребують індивідуального підходу до свого розвитку та навчання. Вони навчаються дуже повільно і потребують багато часу на повторення матеріалу, який необхідно повторити. Однак спеціальні вправи та заняття, спрямовані на розвиток таких психічних процесів, як пам'ять, увага, мислення та навички, можуть призвести до хороших результатів. Особливу роль у сфері технічної освіти відіграють вчителі.

Завдання школи, яка контактує з такими дітьми, - допомогти їм набути конкретних трудових навичок, розвинути творчі здібності і таким чином інтегруватися в суспільство.

Одним із способів роботи з такими дітьми є використання позакласних заходів. Робота в гуртках трудового навчання дозволяє застосовувати індивідуальні методи навчання до кожної дитини, враховуючи її потреби та запити.

Особистісно-орієнтовані технології забезпечують досягнення таких завдань, як:

- корекція та виховання особистості дитини з вадами розвитку з максимально можливою індивідуалізацією;
- створення умов для саморозвитку, самореалізації, запуск у людини механізму перманентної «реабілітації через все життя»;
- створення умов для формування у особи з вадами здоров'я осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей [26, с.304].

Учителі створюють умови для успіху в класі, допомагають дітям повірити у власні здібності та працюють з ними над досягненням нових висот.

Сприйняття школярів з особливими освітніми потребами характеризується: уповільненою, зниженою рухливістю нервових процесів, звуженням обсягу сприйманого матеріалу. Педагогу потрібно пам'ятати, що він працює з особливою дитиною, яка перенесла серйозне захворювання, що вплинуло на її психіку, зробило вразливою. Розвиток тонкої моторики рук напряму впливає на розумовий, емоційний розвиток, розвиток мовлення дитини [6, с.122-132].

Користь виготовлення різноманітних поробок на гурткових заняттях та уроках трудового навчання полягає не тільки у розвитку дрібної моторики, концентрації уваги, але і в розвитку тактильної чутливості, можливості одномоментного сприйняття цілісності образу предмета, стимуляції творчих здібностей. Такі заняття здатні вивести дитину із депресії, адже викликають позитивні емоції, підвищують впевненість у власних силах. А емоційна насиченість естетично спрямованого процесу й спілкування з вчителем та дітьми впродовж усієї зустрічі призводить до нормалізації емоційної сфери дитини [25].

Слід зазначити, що діти з проблемами в розвитку ще в дошкільному віці починають розуміти свою несхожість з однолітками без порушень в розвитку. Тому в навчальному закладі необхідно створювати відповідні умови, в яких діти з особливими освітніми потребами зможуть проявити себе, реалізувати свої

здібності, навчитися спілкуватися в групі, розвинути творчий потенціал, навчитися методів самодопомоги та взаємодопомоги, адже всі діти є цінними і активними членами суспільства [31].

Як стверджують науковці, (Ребекка Ізел та Беті Екселбі, 2001) освітнє середовище має бути привітним і цікавим для дитини. Незнайоме середовище, як і незнайомі люди, можуть викликати у дитини стресову реакцію, що може мати негативний вплив на навчальні здібності дитини. Освітнє середовище, яке містить домашні елементи, допомагає дітям почуватися комфортно і сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей. Разом із тим, середовище має містити різноманітні нові й цікаві речі, бо певний рівень новизни та незвичності спонукає до появи пізнавального інтересу. Також потрібно пам'ятати, що різні аспекти середовища можуть мати різний рівень стимуляції, що впливає на поведінку та діяльність дітей. Наприклад, великий простір заохочує до руху, а невеликі осередки з книгами та м'якими іграшками — до спокійних ігор, перегляду дитячих книг із малюнками тощо [16, с. 216].

Якісна початкова освіта є синонімом інклюзивної освіти — освіти, яка передбачає участь в освітньому процесі усіх дітей і створює для цього відповідні можливості. Сучасний заклад початкової освіти базується на демократичних цінностях та повазі до основних прав людини і створює умови для максимальної участі в освітньому процесі усіх дітей, у тому числі й дітей з особливими освітніми потребами. Середовище має великий вплив на розвиток дитини в усіх сферах — фізичній, когнітивній, соціально-емоційній, розвитку мовлення та ін. Створюючи фізично і психологічно безпечне й стимулювальне середовище та забезпечуючи різноманітні ресурси, педагог сприяє розвитку і навчанню дітей через самостійне і групове дослідження, гру, взаємодію з іншими дітьми та дорослими. Піклуючись про те, щоб кожна дитина відчувала, що у групі їй раді, педагог тим самим виховує у дітей повагу до кожної окремої людини; допомагає дітям зрозуміти, що кожна дитина та її сім'я є важливою частиною спільноти

дошкільної групи, що у кожної дитини є можливості користуватися загальними ресурсами і простором, брати участь у їх створенні і підтримці [41, с. 300].

Забезпечуючи дітям безпечне середовище і адаптуючи його з урахуванням конкретних навчальних потреб, педагог сприяє тому, щоб діти діяли у співпраці, брали участь у різних заняттях і завданнях, не боялися ризикувати і братися за більш складні завдання як в освітньому процесі, так і в повсякденних ситуаціях. Територія початкової школи та ресурси місцевої громади також є цінними складовими для створення безпечного інклюзивного навчання [42;1, с. 272].

Безпечно та ефективно організовуючи фізичний простір і навчальні ресурси, вчителі створюють і підтримують умови, сприятливі для розвитку дітей, де вони почувуються в безпеці й отримують задоволення від гри та навчання. Крім того, інклюзивна освіта в початковій школі має забезпечувати баланс між організованістю та різноманітністю, можливостями бути незалежними та взаємодіяти з іншими дітьми, можливостями практикувати наявні навички та можливостями здобувати нові навички.

Педагог також має створювати для дітей можливості (наприклад, під час ранкових зустрічей, загальних занять у колі) поділитися своїми ідеями, вислухати один одного, а також попрактикуватися в досягненні компромісів і консенсусу [8;11, с. 7-12].

Якщо в класі учень з особливими освітніми потребами: 7 правил вчителя:

Правило № 1

Акцент на дитину

Пам'ятайте: ви маєте справу з дитиною, а не з людиною з інвалідністю. Дитина з інвалідністю – це інша людина з іншими інтересами та вподобаннями. Нам потрібно змістити фокус з того, що дитина не може робити, на те, що вона може робити.

Вчителі повинні розглядати індивідуальні відмінності як корисний ресурс, а не як проблему.

Правило № 2

Знайомство

Позитивна та дружня атмосфера має бути створена в класі ще до того, як до нього прийдуть учні з особливими потребами. З цією метою вчителі повинні організувати окремі зустрічі або міні-тренінги для батьків класу, щоб пояснити особливості розвитку та поведінки дітей з інвалідністю. Можна разом переглянути відеоролики про інклюзивну освіту та особливості розвитку або психологічні особливості певних нових учнів.

Вчителям також варто познайомитися з батьками учнів і розповісти їм про те, що відбувається в школі. Вони також повинні надати їм більше інформації про дитину. Зрештою, вони можуть зрозуміти занепокоєння вчителів в інклюзивних класах.

Крім того, батьки, які чують різні історії, можуть свідомо приховувати інформацію, щоб дитину прийняла школа. Тому під час зустрічі з батьками адміністрація школи має подбати про створення атмосфери, в якій батьки відчують, що вони потрапили в доброзичливе середовище.

Правило № 3

Поговоріть зі своїми майбутніми однокласниками

Батьки учнів повинні говорити зі своїми дітьми вдома: «До твого класу прийде дівчинка з вадами зору. Вона буде сидіти в першому ряду, і її зошит буде відрізнятися від твого». Або: «У той самий клас ходить хлопчик з аутизмом. Він користується спеціальними книжками та картками. Ти і твій друг завжди можете користуватися спеціальними книжками і картками. Або новий однокласник вимовляє певні звуки замість слів не тому, що він неслухняний чи «не такий, як усі». Він просто не може по-іншому. Ми нижчі чи вищі, у нас руде чи кучеряве волосся. Ми різні, і в цьому полягає особливість дитини».

Правило № 4

Анкета із секретами

Перед першою зустріччю з учителем батьки учнів з інвалідністю повинні підготувати детальну анкету, яка охоплює всі важливі аспекти спілкування з дитиною.

Таким чином вчитель зможе дізнатися, що подобається та не подобається дитині. Наприклад, дитина може хотіти, щоб вчитель сидів поруч з нею, а не перед нею. Або ж вона не любить гучних звуків, тому потрібно з'ясувати, як вимикати дзвінок на урок, щоб він не став негативним тригером.

Правило № 5

Виявлення екстрасенсорних здібностей дітей

Хороший спосіб допомогти дітям з особливими потребами інтегруватися в клас - визначити їхні суперсили. Наприклад, вони можуть робити те, чого не можуть інші. Глухі діти користуються мовою жестів: «Ти знаєш хоча б одне слово мовою жестів? Можеш прочитати щось шрифтом Брайля? Тоді ти можеш вчитися у своїх нових однокласників».

Правило № 6

Спокійно реагувати

Діти з особливими освітніми потребами можуть демонструвати нестандартну поведінку. Вони можуть щось кричати, ховатися під стіл, закривати обличчя руками або навіть падати. У таких випадках вчителі повинні бути готові спокійно відреагувати. Якщо дитині потрібна допомога, допоможіть і говоріть спокійним тоном: «Не хвилюйся, таке трапляється постійно». Або скажіть: «Добре, тепер Олеся може зручніше сісти під столом».

Правило № 7

Командна робота

Дитина з особливими освітніми потребами має бути максимально залучена в процеси, що відбуваються в класі. Якщо це вечірка — дитина може допомогти створити декор, вийти на сцену та проявити будь-який зі своїх талантів.

Якщо це спортивні змагання — дитина з інвалідністю може вболівати за свій клас, тримаючи плакат. Головне — залучати учнів з ООП максимально, не відсторонювати й не ігнорувати [39, с. 308].

ВИСНОВОК ДО I РОЗДІЛУ

На основі аналізу науково-методичної, педагогічної, спеціальної та психологічної літератури висвітлено теоретичні аспекти процесу розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в початковій школі, та встановлено, що лише творча особистість може створювати, управляти та пропонувати нові теорії, нові технології, нові напрями розвитку, знаходити виходи зі складних, нестандартних ситуацій. Тому надання кожному можливості реалізувати свій творчий потенціал є одним із пріоритетних завдань початкової освіти.

Дослідження показало, що важливо не пропустити сенситивний період для творчого розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Організація повноцінного розвитку дітей, які позбавлені можливості вести повноцінне життя через фізичні або психологічні вади, також вимагає зміни підходів до роботи з дітьми та використання інноваційних технологій у навчанні та розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Через обмеження в пересуванні, самообслуговуванні, спілкуванні та контролі поведінки розвиток таких дітей залежить від задоволення їхніх потреб оточуючими, багатогранного процесу корекційно-виховної роботи.

Згідно з аналізом, для забезпечення рівного доступу до якісної освіти заклади інклюзивної освіти повинні адаптувати свої навчальні програми та плани, методи та формати викладання, використання наявних ресурсів та партнерства з громадою до індивідуальних потреб дітей з особливими освітніми потребами. Інклюзивна освіта - це процес, за допомогою якого школи намагаються задовольнити потреби всіх учнів, вносячи необхідні зміни в навчальні програми та ресурси для забезпечення рівності можливостей. Інклюзія в освіті передбачає розробку та впровадження широкого спектру стратегій викладання, які є гнучкими та реагують на різноманітність потреб учнів. Концепція інклюзивної освіти базується на принципі, що всі діти повинні мати доступ до однакових

можливостей навчання в усіх типах навчальних закладів, навіть якщо вони походять з різного культурного та соціального середовища і мають різні навчальні здібності.

Отже, філософія інклюзивної освіти спрямована на забезпечення ефективних можливостей навчання для всіх дітей, усіх виключених та вразливих дітей. Інклюзивна освіта - це підхід до адаптації навчальної програми та навчального середовища до потреб учнів з різними здібностями до навчання.

РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ОСВІТНЬОГО ЗАКЛАДУ

2.1 Розробка методики визначення стану та формування творчих здібностей учнів початкової освіти з особливими освітніми потребами.

Теоретичний аналіз педагогічних аспектів досліджуваної проблеми та визначення обґрунтованості її впливу на рівень розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку, які потребують спеціальної педагогічної підтримки, здійснювався під час експериментального дослідження. Програма включала такі завдання:

1. Розкрити зміст дослідницької роботи, спрямованої на реалізацію мети дослідження.
2. Визначити стан розвитку творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроках технології.
3. Розкрити педагогічні аспекти використання творчих здібностей в процесі розвитку здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами на уроках технології.
4. Емпіричним шляхом визначити й узагальнити дані щодо рівнів сформованості творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами.

У відповідності з метою і завданнями дослідження був розроблений план дослідно-експериментальної роботи, який включав два етапи:

Констатувальний етап. Метою цього етапу було визначення рівня сформованості творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку з особливими потребами та використання отриманих результатів для розробки комплексу вправ з технології навчання. На цьому етапі визначалася можливість використання ручних засобів у процесі формування творчих здібностей у початковій школі.

Формувальний етап. Метою цього етапу є розробка та експериментальна перевірка ефективності комплексних засобів ручного маніпулювання для розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Основним психологічним способом діагностики психологічних станів є застосування тестових процедур, які характеризують ефективність різних психологічних процесів при вирішенні відповідних завдань. Виходячи з цього, проблема оцінки психологічних станів під час констатувального етапу дослідження є типовою психометричною задачею. Тобто виявити та виміряти зміни в психологічних процесах досліджуваних, які відбуваються під впливом змін у навчальному матеріалі.

На констатувальному етапі експерименту враховувалося співвідношення первинних дефектів до вторинних та ступінь їх вираженості. Виявлено наслідки дефектів, які найбільш негативно впливають на творчі здібності та розвиток особистості: апатія до навчання, інтелектуальна пасивність, апатія до мислення, відсутність уваги та інтересу до об'єктів і діяльності у малорухомих дітей, неухважність і відсутність концентрації уваги у збуджених дітей.

Тести містили елементи гри та навчання, варіанти підказок та завдання подібного характеру, що демонстрували вміння донести продемонстровані способи діяльності до дитини. У констатувальному експерименті чергувалися вербальні та невербальні завдання для дослідження уваги, мислення, пам'яті та емоційних станів. Вибір конкретних методик і порядок їх застосування залежали від вікових та індивідуальних особливостей досліджуваних.

Дослідження особливостей розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами проводилося на базі спеціалізованої школи I-III ступенів № 2 м. Конотоп, Сумської області. У дослідженні взяли участь 16 дітей (9 хлопчиків та 7 дівчаток), які навчаються у третьому класі. Вік дітей коливався від 9 до 10 років. Проведене порівняльне

дослідження дозволило більш детально виявити певні особливості у формуванні творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

У цій групі дітей було проаналізовано компоненти творчої активності та досліджено особливості їх розвитку. Завданням дослідження було вивчення особливостей спонтанної активності, навчальної уваги, стійкості, переключення, обсягу та навчальної пам'яті.

При проведенні обстеження застосовувались наступні показники:

1) Емоційна реакція дитини на реальність тесту. Хвилювання перед обличчям нової обстановки та незнайомих людей є природною реакцією. Водночас, надмірна веселість, фамільярність з однокласниками та неадекватна поведінка також можуть викликати занепокоєння;

2) Розуміння інструкцій, цілей і завдань. Чи дослуховує дитина інструкції до кінця, чи намагається зрозуміти їх, перш ніж приступити до виконання завдання? Які інструкції дитина розуміє: вербальні чи візуальні?

3) Характер діяльності. Зверталася увага на наявність і стійкість інтересу до завдання, цілеспрямованість дитини, її здатність виконати завдання, розумність і доцільність способу дії, концентрацію уваги в процесі роботи. Враховувалася загальна успішність дитини. Дуже важливими якостями дитини були самоконтроль і саморегуляція, а одним з головних показників було вміння отримувати допомогу. Чим більше виражена ця здатність, тим вище здатність дитини до навчання.

4) Реакція на результати роботи. Правильна оцінка діяльності, відповідні емоційні реакції (радість у разі успіху, сум у разі невдачі) свідчать про те, що дитина розуміє ситуацію.

На констатувальному етапі було використано такі психолого-педагогічні методи дослідження компонентів творчої компетентності у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами

1. *Методика Неалона-Роузера*. Проводиться для дослідження стану уваги, можливості набуття цілеспрямованих навичок і засвоєння нових поведінкових інструментів. Для проведення тесту використовується спеціальний аркуш паперу з 10 рядами геометричних фігур (по 10 у кожному ряду). Учням пропонується позначити чотири верхні фігури по-різному, а на решті фігур зробити однакові позначки. Учень може перевірити свою роботу за зразком.

Дитина виконує це завдання протягом двох хвилин поспіль, а загальний показник переключення та відволікання визначається за такою формулою:

$$S = (0,5N - 2,8n) / 120$$

де S – індикатори перемикавання уваги та відволікання;

N – кількість геометричних фігур, які дитина побачить і правильно позначить протягом двох хвилин.;

n – кількість помилок, допущених під час виконання завдання. Помилкою вважається неправильне розміщення маркування або пропуск геометричної фігури, яка не має належного маркування.

Бланк та критерії оцінки результатів методики наведені у додатку Б. Результати проведеної методики відображені у таблиці 2.1

Результати тесту уваги Нієрона-Рузера показали, що учні початкових класів з особливими освітніми потребами мали низький рівень розвитку уваги (31,3%) та труднощі з розподілом і переключенням уваги; 25,0% учнів мали дуже низький рівень розвитку уваги; 25,0% мали середній рівень розвитку уваги та 18,0% мали низький рівень розвитку уваги. Лише 0,8% учнів мали високий рівень розвитку уваги.

Таблиця 2.1

Результати (у %) анкетування щодо стану, зміни та розподілу уваги у дітей молодшого шкільного віку, які потребують спеціальної педагогічної підтримки, на констатувальному етапі експерименту.

Рівень розвитку уваги	Кількість дітей
Дуже високий	0
Високий	18,8
Середній	25,0
Низький	31,3
Дуже низький	25,0

2. Метод «пригадай і з'єднай крапки» використовувався для оцінки кількості дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Для цього використовувався стимульний матеріал, наведений у Додатку В. Папірці з крапками були заздалегідь розрізані на вісім маленьких квадратиків, які були складені таким чином, щоб зверху був квадрат з двома крапками, а знизу - з дев'ятьма (інші були складені таким чином, щоб кількість крапок послідовно збільшувалася).

Перед початком експерименту дитині давали таку інструкцію: «Зараз ми пограємо в гру на уважність. Пограємо в гру на уважність. Я показуватиму тобі картку з крапкою, а ти будеш малювати крапку на порожньому квадраті в тому місці, де ти бачиш крапку на картці».

Потім дитині показують вісім карток з крапками, кожна з яких триває 2-4 секунди, і після кожної картки дитину просять відтворити крапку на чистій картці протягом 20 секунд. Цей час дається для того, щоб дитина запам'ятала, де знаходиться точка, і позначила її на чистій картці.

Стимульний матеріал наведений в додатку В.

Результати експерименту оцінювались в балах наступним чином:

10 балів – дитина правильно за відведений час відтворила на картці 6 та більше крапок;

8-9 балів – дитина безпомилково відтворила на картці від 4 до 5 крапок;

6-7 балів – дитина правильно відтворила по пам'яті від 3 до 4 крапок;

4-5 балів – дитина правильно відтворила від 2 до 3 крапок;

0-3 бали – дитина змогла правильно відтворити не більше однієї крапки.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів – дуже високий;

8-9 балів – високий;

6-7 балів – середній;

4-5 балів – низький;

0-3 бали – дуже низький.

Результати діагностичного дослідження уваги дітей молодшого шкільного віку, які потребують спеціальної освітньої підтримки, наведені в таблиці 2.2.

Результати дослідження уваги за методикою "пам'ять і крапки" показали, що увага дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами є найнижчою (37,5%), 18,8% учнів третього класу мають дуже низьку увагу, 31,3% - середню і лише 12,5% - високу увагу.

Таблиця 2.2

Результати анкетування щодо обсягу уваги дітей молодшого шкільного віку, які потребують спеціальної освітньої підтримки, на констатувальному етапі експерименту (у %).

Рівень обсягу уваги	Кількість дітей
Дуже високий	0
Високий	12,5
Середній	31,3
Низький	37,5
Дуже низький	18,8

3. Тест «Самооцінка волі», представлений у Додатку Г, був використаний для дослідження загальних характеристик сили волі у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Тест складається з 15 запитань. Варіанти відповідей наступні: «Так», «Не знаю», «Іноді», «Іноді буває» та «Ні».

Відповіді оцінюються наступним чином:

«Так» – 2 бали, «не знаю» або «іноді», «так» – 1 бал;

«ні», – 0 балів.

Потім підраховувався загальний бал, якщо він становив від 0 до 12 балів – від 0 до 12 балів – Якщо ваша сила волі слабка, вас, швидше за все, переконують. Але знання своїх «слабких місць» робить вас сильнішими. Тренуйте себе, щоб покращити організацію своєї волі.

– 13-21 бал – Сила волі середня. Вона поводиться по-різному залежно від ситуації, іноді гнучка і покірна, – проявляє наполегливість і рішучість. Саме ця мобільність і різноманітність робить людину привабливою у світі спілкування та бізнесу.

– 22-30 балів – Має високу силу волі і вольовий характер. Однак він не самотній і не повинен забувати, що компроміси, поступки і переговори також ведуть до успіху в спілкуванні та бізнесі.

Оскільки тест проводився у форматі групової роботи, отримані результати можна було зібрати швидше, як показано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Результати дослідження вольових якостей у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами

На формуальному етапі експерименту (%)

Рівень обсягу уваги	Кількість дітей
Високий	12,5

Середній	37,5
Низький	50,0

Отримані дані показали, що більшість учасників тестування мають низьку силу волі (50,0%) і легко піддаються переконанню. 37,5% та високу силу волі (12,5%).

4) Тест на запам'ятовування слів у Додатку Г спрямований на дослідження характеристик процедурної (механічної) пам'яті. Він також може бути використаний для визначення обсягу уваги та ступеня концентрації.

Досліджуванним пропонується написати шість слів на окремих аркушах паперу, підібраних таким чином, щоб між словами було важко встановити смислові зв'язки. Слова проговорюються з учнем (або зачитуються учнем). Потім показується малюнок, і учень повинен пригадати слово. Результати тесту на запам'ятовування слів наведені в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати (у %) дослідження робочої пам'яті на констатувальному етапі експерименту з дітьми молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Рівень розвитку пам'яті	Кількість дітей
Високий	25,0
Середній	43,8
Низький	21,4

Критерії оцінювання та результати тестування стимулюючих матеріалів наведені в Додатку D.

Результати наведені в таблиці нижче.

З даних таблиці можна зробити висновок, що 21,4% учасників тестування мають низький рівень розвитку оперативної пам'яті, 43,8% - середній рівень розвитку оперативної пам'яті та 25,0% - високий рівень розвитку оперативної пам'яті.

Результати констатувального етапу дослідження показали, що увага учнів з особливими освітніми потребами характеризується переважно помірним розподілом обсягу, складності та переключення.

Тести на вольові якості показали, що 50,0% учнів мають середній рівень вольових якостей.

Діагностика компонентів творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку довела, що у більшості учасників діагностики показники розвитку знаходяться на рівні нижче середнього. Опрацювання матеріалу в представлених таблицях дозволило сформулювати більш чітке уявлення про рівень розвитку творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку із зазначеними патологіями.

Отже, результати констатувального етапу експериментального дослідження свідчать про нижчий рівень розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Тому в процесі формування творчих здібностей цих учнів в умовах навчального закладу доцільно використовувати техніки ручної праці.

Практична діяльність учнів початкових класів з особливими потребами є визначальним чинником їх творчого розвитку і відіграє провідну роль у розвитку креативності учнів, оскільки включає в себе пізнавальний компонент.

Розвиток творчих здібностей потребує також і впровадження нових дидактично-методичних засобів, що допомагають моделювати навчально-виховний процес, виходячи із поставленої мети. Тому доцільно організувати роботу за такими напрямками:

- створення позитивної атмосфери на уроці;
- оптимізація пам'яті, мислення, уваги, творчості;
- індивідуалізація та диференціація процесу навчання

Наукою доведено, що саме шкільний вік – сенситивний період розвитку творчості. Творчість є однією з найзмістовніших форм психічної активності, яку

розглядають як універсальну здібність, що може забезпечити успішність багатоманітної діяльності молодших школярів. Творча дитина, творча особистість є результатом всього способу життя дитини з ООП, результатом спілкування та взаємної діяльності з дорослими, наслідок його особистої активності та творчих дій. Саме тому одним із першорядних напрямів діяльності шкільного навчального закладу є створення єдиної скоординованої системи з виявлення, розвитку, сприяння та стимулювання творчо обдарованих дітей. Проблемою творчих здібностей дітей займалися вчені Л. Виготський, І. Лернер, С. Сисоєва, Б. Теплов, які стверджували, що майже кожную дитину можна навчити творчості, виховуючи у неї інтерес до знань. Якщо творче мислення поєднати з високим рівнем творчої уяви, розумовими здібностями, розвинутою пам'яттю, точністю рухів, то саме цей перелік і буде складати структуру загальних здібностей, які сприяють розвитку спеціальних, творчих здібностей. Таким чином, дітей з різним розумовим розвитком можна сформувати риси творчої особистості. Б. Теплов назвав творчу здібність здатністю до самовираження [13, 320 с.].

Видатний педагог В. Сухомлинський підкреслював: “Не можна позбавляти дітей радісного духовного життя. Воно повноцінне лише тоді, коли дитина живе в світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Безцього вона засушена квітка”. Він наголошував, коли дитина повторює те, що було вже створено іншими людьми, якщо це діяння – плід її власних розумових зусиль – вона творець, її розумова діяльність – творчість [2].

2.2. Педагогічні аспекти використання ефективних та раціональних методів для формування творчих здібностей здобувачів початкової освіти з особливими потребами

Творчість є одним із засобів підвищення емоційного тону особистості, закріплення комплексу емоційно-вольової регуляції, а головне – актуалізації позитивної гами переживань, яка супроводжує ефективну працю, переживання радості від зробленого, досягнутого, почуття впевненості у своїх силах, у своєму творчому потенціалі й творчих здібностях. Це є важливим напрямом у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. На думку С. Рубінштейна, творчість – діяльність людини, яка створює нові матеріальні і духовні цінності, які, в свою чергу, мають суспільну значущість [24, с.14-21].

Результатом творчості на уроках технології є вміння зрозуміти та вербалізувати, тобто словесно відтворити своє бачення. З цією метою особливе значення мають корекційно-розвиваючі заняття з урахуванням: індивідуального та диференційованого підходу до дитини, врахування особливостей розвитку кожної; комплексного підходу до сприйняття (стимулювання усіх діючих сенсорних систем); психодинамічного розвантаження (чергування психічного навантаження і рухової активності) [4; 36; 47].

Основоположна роль у трудовому навчанні відводиться його змісту – педагогічно обґрунтованому, логічно впорядкованому і зафіксованому у навчальній програмі, на основі якого учні засвоюють знання і трудові дії (практичні вміння), необхідні для їх трудової підготовки та корекційно-розвивальної роботи [52, с. 54].

Ручна праця на уроках технологій у початковій школі спрямована на досягнення освітніх (набуття знань, умінь і навичок) та корекційно-розвивальних (корекція порушень розвитку, загальний психофізичний розвиток) цілей.

Більшість уроків технологій в початкових класах присвячені роботі з папером і картоном. Папір та картон самі по собі – комори фантазії і гри уяви. А якщо його з'єднати з спритністю рук, то все можна оживити. Виготовлення іграшок, виробів з паперу та картону – праця кропітка, захоплююча і дуже приємна. На важливість використання паперу в діяльності дитини звертав увагу А. Макаренко [22, с.66].

Ручна праця сприяє розвитку сенсомоторики – узгодженості в роботі очей і руки, вдосконаленню координації рухів, гнучкості, точності у виконанні дій. Праця з папером і картоном надає великий вплив на розумовий розвиток учнів, на розвиток їх мислення, уваги. Праця з виготовлення виробів з паперу та картону сприяє розвитку особистості [27; 32].

З дітьми молодшого шкільного віку можна проводити такі практичні вправи з роботи з папером та картоном

- виготовлення паперових мішечків для зберігання виробів та прикрашання їх аплікаціями;

- виготовлення матеріалів для лічби: смужок, квадратів, трикутників, кружечків тощо;

- розмітка паперу або тонкого картону за шаблоном. Виріжте ножицями прямі та криві лінії. Приклейте кольоровий папір з одного боку картону;

- клей для картону та паперу (клей, казеїновий клей). Інструменти для роботи з картоном та їх призначення: ножиці, пензлі, трафарети. Організація робочого простору.

- розмітка шаблону. Під час склеювання картону наносити клей на всю поверхню паперу;

- розрізання картону ножицями по смугастих лініях. При вирізанні по прямих або кривих лініях використовуйте обидві руки одночасно.

Папір та картон – найпоширеніші і доступні в обробці матеріали, з якими працюють розумово відсталі діти. У процесі роботи з ними учні отримують

уявлення про їх види, властивості, певні особливості при роботі, про використання в побуті і техніці, про професії людей, пов'язаних з отриманням паперу і картону та їх обробкою [57].

Формування в учнів практичних умінь з обробки даних матеріалів здійснюється в процесі виготовлення виробів. З дошкільного періоду дітям відомі прийоми різання паперу ножицями, з'єднання деталей клеєм. У початковій школі учні розширюють знання і освоюють нові уміння, наприклад вони вчаться складати по розмітці деталі з паперу та картону згинанням за шаблоном, за допомогою вимірювальних інструментів, прийоми різання картону ножем, різні способи оформлення виробів аплікацією, фарбуванням, з використанням інших видів матеріалів [40, с. 60-88].

Папір та картон є матеріалами, при роботі з якими закладаються основи графічної грамотності. Учні отримують загальне уявлення про технічний малюнок, ескізи, креслення. В основу програм початкової школи з обробки паперу та картону покладена певна послідовність практичних завдань, які включають в себе групи виробів, що подібні за конструктивним особливостям і технологічними операціями. Молодші школярі виготовляють такі види виробів: іграшки, листівки, сувеніри, панно, дидактичний матеріал найпростіші наочні посібники, блокноти та ін. [43].

Розвитку мислення здобувачів початкової освіти з особливими освітніми потребами сприяє включення в різні етапи уроку спостереження; з наступним, узагальненням досвіду, вирішення завдань щодо вдосконалення технологічного процесу виготовлення запропонованого вчителем виробу або його конструкції з подальшим внесенням, змін в технологічний процес. Поповнення і систематизація знань учнів про папір та картон, їх відмінні властивості сприяє спеціально організовані вчителем спостереження, бесіди, найпростіші досліди і лабораторні роботи [59].

У процесі всієї цієї пізнавальної діяльності учнів дізнаються, що людина навчилася надавати різним матеріалам потрібні йому властивості, наприклад: робити папір більш-менш щільним або гладким [54]. Властивості паперу часто відносять до різних категорій. Ознайомлюючи молодших школярів з особливими освітніми потребами з найважливішими основними властивостями паперу та картону, не обов'язково вивчати детальну і точну класифікацію всіх властивостей

Для дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами найкраще підходять такі види паперу

1. Газетний папір. Використовується для виготовлення різних моделей, склеювання картону та палітурки.
2. Папір для малювання, який використовується для розфарбовування.
3. Альбомний папір для різних робіт.

Трудове навчання в початковій школі спрямовано на формування необхідних для трудової діяльності моральних якостей дитини за допомогою праці, вміння працювати з певним матеріалом, тощо. Воно має великі потенційні можливості в справі корекції недоліків учнів. Наявність таких можливостей підтверджується не тільки шкільною практикою і психолого-педагогічними роботами, але і фізіологічними дослідженнями, в яких експериментально встановлено функціональне покращення кіркових нервових процесів у дітей, які мають розумові та психічні відхилення під впливом трудової діяльності [14].

Всі експериментальні матеріали пошуків засобів покращення розвитку дітей з особливими освітніми потребами в процесі трудового навчання говорять про те, що успішність трудової підготовки учнів залежить від того, наскільки процес навчання забезпечує формування специфічних розумових дій, пов'язаних з працею, з продуктивною діяльністю [60]. Особливо в трудовій діяльності стан і характер емоційно-вольових якостей учнів, а також їхня впевненість, цілеспрямованість і самостійність у роботі залежать від того, якою мірою вони оволодівають логічними аспектами своєї праці.

Головне загально-дидактичне завдання на уроках технологій – формування прикладних умінь і навичок, необхідних у побутовій та професійній діяльності. Завданням вчителя – показати, що знання, отримані з якого-небудь предмету, збагачують, доповнюють знання з інших навчальних предметів, і тоді учні отримають не роз'єднані знання, а систему знань, яка може бути широко використана [37; 45].

Особливо з розвитком усного мовлення на основі ознайомлення з предметами і явищами навколишньої дійсності, математикою, образотворчим мистецтвом. Процес трудового навчання слід будувати так, щоб знання, отримані на інших уроках, використовувалися на уроках ручної праці, підвищували інтерес учнів до вивчення цього предмета, показували життєву необхідність отриманих знань. Засвоєння програмного матеріалу залежить від правильного вибору методу навчання [51; 58]. Водночас усім педагогам слід звертати увагу на вікові особливості дітей та відхилення у розвитку, характерні для певних категорій дітей з особливими потребами.

Навчання має будуватися таким чином, щоб формувалася стійка зацікавленість в отриманні знань. Для цього необхідно застосовувати такі методичні прийоми, які привертають увагу, зацікавлюють кожну дитину. Найбільша складність трудового навчання у школі полягає у формуванні узагальнених умінь – здатності виконувати трудові завдання не тільки в певній ситуації, але і при зміні умов [55]. Така особливість навчання обумовлена інтелектуальною недостатністю учнів.

Зміст занять ручної праці вимагає від учнів у першому класі знань про підготовку природних матеріалів до роботи, правил наклеювання і скріплення деталей, побудову композиції. Вони повинні вміти аналізувати зразок виробів, оформляти предметну аплікацію на папері, картоні, побудувати геометричний орнамент на основі симетрії, вміти використовувати основні прийоми роботи з

папером, знати основи паперопластики і застосовувати їх при виготовленні іграшки на основі циліндра, знати властивості глини і її застосування [33, с. 2-34].

У другому класі діти повинні знати рослини, придатні для засушування, і способи засушування рослин, у тому числі занесених до Червоної книги, вміти підбирати деталі з природних матеріалів і фон для сюжетної аплікації відповідно з ідеєю та кольоровою гамою, побудувати рослинний орнамент, вміти різати соломку, пов'язувати її в пучки і сплітати, знати найпростіші базові фігури оригамі та способи складання з них фігурок відповідно до карти інструкції, володіти технікою аплікації, мозаїки [33, с. 34-46].

У 3 класі діти зможуть засвоїти основи композиційних прийомів, деякі відомості про рослинну символіку, різні види природних матеріалів та їх використання в декоративно-прикладному мистецтві, робити витинанки (колаж) на тканині за власним задумом, виготовляти квіти з крепового паперу, робити макети казкових картин з природних матеріалів, знати основні фігури оригамі, складати фігурки середньої складності за інструкційними картками та знати особливості народних художніх іграшок у місцях їхнього виробництва.

У 4 класі учні вже мають знати правила користування інструментами (кусачками, плоскогубцями, шилом, приладом для випалювання), вміти виготовити гербарій, квіти з крепірованого паперу зі стеблом з дроту, панно з використанням берести, вміти читати схеми, креслення, карти інструкцій і виконувати відповідно з ними завдання зі складання фігурок, в тому числі об'ємних, багатомодульних, вміти оформляти планшет, панно з використанням оригамі та аплікації, розкрити по розмітці, шаблоном деталі об'ємної іграшки, маски, моделюючи потім власний образ, знати властивості і будову натуральних і синтетичних тканин [33].

Вчитель повинен завжди пам'ятати про основний зміст трудового навчання у початковій школі. До основного змісту уроку технологій у загальноосвітній установі відноситься формування [34]:

- мотивація до діяльності та зацікавленість у створенні продукту;
- послідовність дій (розуміння мети діяльності, аналіз зразків виробів, вибір умов і засобів для їх досягнення, планування і контроль роботи);
- як виражати дії словами (наприклад, «приклеювати», «склеювати») та їхній порядок («спочатку», «потім»);
- відповідні дії, які учні мають виконувати в класі.

Для цього необхідно активно використовувати не тільки орієнтовно-навчальні уроки, метод усного коментування, поопераційний диктант, а й пошукові методи та форми навчання за даною програмою: самостійну роботу з картами інструкцій (орігамі), а також такі дидактичні ігри та вправи: «Що було і що стало», «Знайди відмінності», «Знайди помилку», «Яка операція пропущена?», «Закінчи виріб», «Збери картинку» [56].

Невід'ємною частиною уроків трудового навчання для дітей з особливими освітніми потребами є проведення «п'ятихвилинок», пальчикової гімнастики, дихальних вправ, занять на релаксацію [5].

Педагогіка співробітництва вчителя і учня, учнів між собою (пліч-о-пліч, очі в очі) при виготовленні деяких виробів, при підготовці колективних макетів, панно на виставки, при оформленні школи до свят є , найбільш успішною при здійсненні злагодженої роботи спеціалістів [9]. Ручна праця допомагає продовжити відпрацювання методичних прийомів і таких активних форм проведення уроків, як змагання з орігамі, конкурс на кращого ткача, ярмарок народних ремесел, подорожі в казку та ін [20].

Трудове навчання має велике значення для корекції емоційно-вольової сфери молодших школярів. Спільними завданнями трудового навчання і виховання, а також корекції емоційної сфери є:

1. Виховання позитивних якостей особистості учня (працьовитості, наполегливості, вміння працювати в колективі і т. ін.).

2. Повідомлення елементарних знань з видів праці; формування трудових умінь і навичок, навчання доступним прийомам праці, розвиток самостійності в праці, та вміння самостійно регулювати власні емоції.

3. Розвиток інтересу до уроків праці, а також до праці взагалі.

4. Формування організаційних умінь: вчасно приходити на заняття з ручної праці, організовано входити в клас, працювати тільки на своєму робочому місці, правильно розташовувати на ньому матеріали та інструменти, прибирати їх після закінчення роботи, знати і виконувати правила внутрішнього розпорядку та безпечної роботи, санітарно-гігієнічні вимоги які ставить учитель перед учнями класу [10, с. 47-71].

Особливим завданням трудового навчання, що вирішується на уроках фізичної праці, є виправлення недоліків у розумовій діяльності учня. Корекційна робота повинна відбуватися в розвитку комплексу умінь і навичок, необхідних для виконання трудового завдання:

1. Орієнтування в роботі (аналіз об'єкта, актуалізація минулого досвіду), попереднє планування роботи над виробом (встановлення логічної послідовності дій, визначення способу роботи та необхідних інструментів для її виконання, звітування про роботу).

2. Контроль роботи (визначення правильності виконання роботи та її результатів, оцінка якості готового продукту) [53].

Ручну працю необхідно використовувати для розвитку пізнавальної активності: спостережливості, уваги, просторового орієнтування. Увага вчителя повинна бути спрямована на виховання в учнів уміння цілеспрямовано і планомірно спостерігати, представляти образ майбутнього виробу, спираючись на особливості матеріалу, орієнтуватися на обмеженій площині (аркуша паперу, поверхні столу) а також у навколишньому просторі [49].

Розвиток мовленнєвих навичок учнів відбувається на всіх етапах навчання. Це має здійснюватися вчителем систематично з постійною увагою до

висловлювань дитини (повнота і зв'язність висловлювання, граматична правильність, збагачення словникового запасу). Корекційні заходи в процесі технічного навчання необхідні також при недорозвиненості моторики, порушенні координації рухів і загальної фізичної слабкості у дітей з порушеннями інтелекту.

Цілі занять з розвитку творчої активності у дітей з порушеннями інтелекту в бізнес-класах наступні.

- стимулювання інтересу до навколишнього світу;
- розвиток почуття розуміння та емпатії по відношенню до однолітків
- розвиток довільності, контролю та саморегуляції поведінки;
- розвиток самоаналізу, усвідомлення емоцій та їх прояву у себе та інших;
- формування у дітей навичок співпраці, розвиток групової згуртованості;
- забезпечення (за допомогою вчителів, однокласників та фахівців) стану емоційного комфорту, внутрішнього благополуччя та безпеки;
- розвиток навичок і вміння практикувати невербальну експресію (міміка, жести, пантоміміка);
- розвиток вміння виражати себе невербально;
- розвиток вміння виражати себе невербально;
- розвиток вміння виражати себе невербально
- розвиток здатності розуміти мотиви поведінки;
- вдосконалення вміння правильно виражати різні емоційні стани за допомогою слів і без них;
- розвиток незалежних суджень та вміння відкривати для себе нову інформацію в процесі спілкування.

Впровадження інноваційних засобів ручної праці з використанням картону та паперу для розвитку творчої активності дітей з інтелектуальними та розумовими порушеннями в умовах освітнього закладу повинно ґрунтуватись на наступних принципах [50; 61]:

1. Принцип безпеки. Створення атмосфери доброзичливості, прийняття кожної дитини.
2. Принцип вікової відповідності. Запропоновані вправи враховують можливості дітей даного віку (тобто відповідність онтогенезу).
3. Принцип поєднання статичного і динамічного стану дітей. Вправи та ігри статичного характеру доповнюються рухливими іграми.
4. Принцип наочності. Активне використання предметного середовища.
5. Принцип диференційованого підходу.
6. Принцип рефлексії. Спільне обговорення зрозумілого, побаченого, почутого на занятті і коротке резюме в кінці заняття.
7. Принцип конфіденційності (адресність інформації про дитину батькам, педагогам, вихователям).

Таким чином, педагогічні аспекти використання технологій у процесі розвитку творчої діяльності у дітей з інтелектуальними та психічними порушеннями включають стимулювання інтересу до навколишнього світу, розвиток спонтанної поведінки, регуляції та саморегуляції, розвиток мислення, емоційної обізнаності, її вираження в собі та інших, емоційного комфорту, внутрішнього благополуччя, забезпечення стану захищеності тощо. У процесі використання ручних інструментів у дітей з інтелектуальними та психічними порушеннями розвивається здатність діяти спонтанно, регулювати власні психічні процеси та формуються вольові риси особистості, такі як самостійність, впевненість, стійкість і наполегливість.

Працюючи з дітьми з особливими потребами, ми спостерігаємо динаміку їхнього розвитку, визначаємо характер їхньої творчої активності та виявляємо умови, від яких вона залежить.

Все це сприяє розвитку творчих рис, допитливості, зосередженості, цілеспрямованості, організованості та старанності. Під час роботи розвивається творча самосвідомість і спрямованість особистості.

Отже, особливостями розвитку творчих здібностей учнів, які потребують спеціальної педагогічної підтримки, є зміст, кількість і спосіб подачі навчального матеріалу, швидкість засвоєння, надання можливостей для самостійної продуктивної діяльності, позитивна мотивація до навчання завдяки комфортним психологічним умовам для учня, об'єктивність оцінювання знань учителем, сприятливий емоційний стан учня. Індивідуалізація навчального процесу, в тому числі надання можливості студенту створювати реальні ситуації під час навчання.

ВИСНОВОК ДО II РОЗДІЛУ

У другому розділі описано проблеми організації процесу розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітніх навчальних закладів.

З метою з'ясування стану розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами в початковій школі: Результати дослідження уваги за методикою Нірона-Рузера показали, що діти з порушеннями інтелектуального розвитку в початковій школі мають середній рівень розвитку уваги (31,3%) та труднощі в її розподілі та переключенні, 25,0% учнів мають дуже низький рівень розвитку, 25,0% діагностованих учнів мають середній рівень розвитку уваги і лише 18,8% учнів мають високий рівень розвитку уваги. Результати тесту "Запам'ятай і постав крапки" показали, що учні з особливими освітніми потребами в переважній більшості характеризуються сильною сірою увагою (37,5%), тоді як 12,8% третьокласників мають низький рівень розвитку уваги, 31,3% - помірний рівень і лише 12,5% - високий рівень. Більшість учнів мали слабку силу волі (50,0%) і легко піддавалися переконанню, тоді як 12,5% мали середню силу волі (37,5%) і високу силу волі. 31,8% досліджуваних мали низький, 25,0% - середній і 31,2% - високий рівень розвитку оперативної пам'яті.

У статті описано педагогічні аспекти використання технологій у процесі розвитку творчих здібностей у дітей з особливими освітніми потребами, серед яких активізація інтересу до навколишнього світу, розвиток довільності поведінки, її регуляції та саморегуляції, розвиток рефлексії, усвідомлення емоцій, їх прояву в собі та інших, в собі та інших, в інших, емоційного комфорту, забезпечення стану внутрішнього благополуччя та безпеки тощо. У процесі використання засобів творчості у дітей з особливими освітніми потребами розвивається здатність до спонтанних дій, довільної регуляції власних психічних процесів та формуються такі спонтанні риси характеру, як самостійність, впевненість, стійкість та наполегливість.

Таким чином, результати констатувального етапу експериментального дослідження свідчать про середній рівень розвитку творчих здібностей у дітей з особливими освітніми потребами початкової школи. Тому в процесі формування творчих здібностей цих учнів в умовах навчального закладу бажано використовувати засоби ручної праці, які сприятимуть розвитку їхніх пізнавальних здібностей, мотивації до навчання та інтересу до предмета в цілому. Це питання є недостатньо вивченим і потребує подальшого дослідження.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз науково-методичної, педагогічної, спеціальної та психологічної літератури дозволив виявити теоретичні аспекти процесу розвитку творчих здібностей у дітей з особливими освітніми потребами. Це: незацікавленість у навчанні, уникнення завдань, пов'язаних з подоланням труднощів, інтелектуальна пасивність, незацікавленість у мисленні, відсутність уваги та інтересу до об'єктів і видів діяльності, неуважність і недостатня концентрація уваги. Необхідно організувати навчальний процес таким чином, щоб діти з особливими освітніми потребами могли керуватися мотивами, породженими власними потребами та інтересами.

Помічено, що творчі здібності дітей з особливими освітніми потребами в молодшому шкільному віці є незрілими, недостатньо диференційованими, а їхні емоційні тенденції – безбарвними. В основі цієї незрілості лежить недорозвиненість психічних потреб. Всі вимоги, які ставить перед дитиною суспільство, не трансформуються в її власні потреби, інтереси і бажання. Тому вони задовольняються без напруження і добровільних зусиль. Незрілість особистості, недостатній самоконтроль і відсутність раціональної обробки зовнішніх вражень призводять до великої кількості примітивних імпульсивних реакцій.

2. У дослідженні проаналізовано особливості розвитку творчих здібностей у дітей з інтелектуальними та психічними порушеннями. Індивідуалізація навчального процесу за змістом, обсягом, способом і швидкістю засвоєння матеріалу, надання можливостей для самостійної продуктивної діяльності, комфортні психологічні умови для роботи дитини, об'єктивність в оцінюванні знань з боку вчителя, забезпечення сприятливого емоційного стану учня, надання можливостей для створення реальних ситуацій під час навчання тощо, що є позитивною мотивацією. Рукоділля має такі позитивні ефекти, як стимулювання інтересу до навколишнього світу, розвиток почуття розуміння та емпатії до

однолітків, розвиток довільності, регуляції та саморегуляції поведінки, рефлексії, розвиток усвідомлення емоцій та їх прояву у себе та інших, забезпечення емоційного комфорту, стану внутрішнього благополуччя та захищеності.

3. Визначено стан розвитку творчих здібностей у дітей з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку; результати методики дослідження уваги Нірона-Рузера свідчать про те, що діти з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку мають середній рівень розвитку уваги (31,3%) та труднощі в її розподілі та переключенні. розвиток уваги є дуже низьким, 25,0% діагностованих учнів мають середній рівень розвитку уваги, і лише 18,8% учнів мають високий рівень розвитку уваги. Результати тесту "Запам'ятай і постав крапку" свідчать про те, що значна частина учнів з особливими освітніми потребами мають "сірий" обсяг уваги (37,5%), 12,8% третьокласників мають короткий обсяг уваги, 31,3% - середній обсяг уваги і лише 12,5% - високий обсяг уваги. Дослідження показало, що Більшість учасників тестування мали низьку силу волі (50,0%) і легко піддавалися переконанню, 37,5% - середню силу волі і 12,5% - високу силу волі. 31,8% випробовуваних мали низький, 25,0% - середній і 31,2% - високий рівень розвитку оперативної пам'яті.

У статті висвітлено педагогічні аспекти використання технологій у процесі розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами. Серед них - стимулювання інтересу до навколишнього світу, розвиток довільності поведінки, її регуляції та саморегуляції, розвиток рефлексії, усвідомлення емоцій та їх прояву у себе та інших, позитивний вплив на емоційний комфорт, внутрішнє благополуччя та забезпечення стану захищеності. У процесі використання дітьми з особливими освітніми потребами творчих засобів розвивається здатність дитини до спонтанних дій, вміння довільно керувати власними психічними процесами, формуються такі вольові риси особистості, як самостійність, впевненість, витримка та наполегливість.

Таким чином, результати констатувального етапу експериментального дослідження свідчать про середній рівень розвитку творчих здібностей дітей з особливими освітніми потребами в початковій школі. Тому в процесі формування творчих здібностей цих учнів в умовах навчального закладу бажано використовувати засоби декоративно-прикладного мистецтва, які сприяють розвитку пізнавальних здібностей учнів, мотивації до навчання та інтересу до предмета в цілому. Це питання є недостатньо вивченим і потребує подальшого дослідження.

4. У роботі описано педагогічні аспекти використання засобів рукоділля у процесі розвитку творчих здібностей дітей з інтелектуальними та психічними порушеннями, зокрема активізації інтересу до навколишнього світу, розвитку довільності поведінки, її регуляції та саморегуляції, розвитку мислення, усвідомлення емоцій, їх прояву у себе та оточуючих. Позитивно впливає на емоційний комфорт, внутрішнє благополуччя та безпеку. 4. у процесі використання ручних інструментів у дітей з особливими освітніми потребами розвивається здатність діяти спонтанно, довільно організовувати власні психічні процеси та формуються такі спонтанні риси характеру, як самостійність, впевненість у собі, витривалість і наполегливість.

5. Під час дослідження було розроблено комплексні засоби ручної праці, такі як паперопластика та ліплення, для розвитку творчих здібностей дітей шкільного віку з особливими освітніми потребами. Корекційні ефекти використання технік паперопластики відобразилися на пізнавальній діяльності дітей, а також на їх загальному розвитку. У дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелекту в процесі використання «Азбуки паперопластики» на уроках образотворчого мистецтва корегувалися такі негативні симптоми, як агресивність, підвищена збудливість, безініціативність та відсутність мотивації до праці. Виготовлення іграшок та ліплення з пластиліну дозволяє їм відчути об'ємність, пластичність і

навіть рухливість як матеріалу, так і самих фігурок та іграшок. Об'ємні фігурки, створені дітьми у творчій та ігровій формі, набували яскравих характеристик.

Таким чином, результати дослідження свідчать про те, що використання ручних інструментів для розвитку творчих здібностей у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами є ефективним, сприяє покращенню стану емоційного благополуччя, допомагає знизити рівень тривожності та позитивно впливає на загальний розвиток учнів з вадами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: сходження до духовності : [наук. видання]. К. : Либідь, 2006. 272 с.
2. Біла І.М. Психологія дитячої творчості. К. : Фенікс, 2014. 136 с.
3. Біла І. М. Експериментування – джерело творчості дошкільників. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ , 2008. Т. 10. Ч. 4. С. 39-47.
4. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці: навч. посіб. К. : Наш час, 2005. 176 с.
5. Гомля В., Федоровіч Л. Артикуляційна гімнастика : метод. реком. для логопедів, учителів і вихователів загальноосвітніх і спеціальних навчальних закладів / за наук. ред. Л. Федорович. Кременчук : Християнська Зоря, 2008. 74 с.
6. Глушенко К.О. Особливості психолого-педагогічної діагностики дітей з комплексними порушеннями. Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки. Збірник наукових праць: Матеріали першого Всеукраїнського з'їзду тифлопедагогів (4-5 травня 2006р.). Харків, 2006. Випуск 6. Ч.1. С. 122-132.
7. Дьяченко Л. М., Лаврентьева. Т. А. Психічний розвиток дошкільника. М. : Педагогіка, 1984. 128 с.
8. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист. (Збірник документів): ч. 2, К.: АТ Видавництво «Столиця», 1998. 248 с.
9. Дегтяренко Т. М. Корекційно-реабілітаційна діяльність : стратегія управління : монографія. Суми : Університетська книга, 2011. 403 с.
10. Демченко І. І. Креатотерапія в психолого-педагогічному супроводі гармонійного розвитку молодших школярів : навч.-метод. посіб. / уклад.І. І. Демченко. Умань: Сочінський, 2013. С. 47–71.
11. Засенко В. В. Спеціальна освіта: кроки до змін. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 1. 2017. С. 7–12.

12. Засенко В., Прохоренко Л. Нова українська школа – стратегія розвитку освіти дітей з особливими потребами. *Nauka Edukacja Wychowanie I Praca. Warszawa- Siedlce*. 2018. С. 149–158.
13. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В.О. Моляко, О.Л. Музики. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
14. Ілляшенко Т. Д., Рождественська М. В. Допоможіть дитині розвиватися. Київ : ІЗМН, 2008. 96 с.
15. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з освітніми потребами у загально-освітньому навчальному закладі. *Психолог*, 2009. № 10. С. 14-18.
16. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. Редакці-єю Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В./Кол. авторів: Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю., Азін В. О., Грибальський Я. В., Найда Ю. М. К.,2012. – 216 с
17. Інклюзія як нова філософія освіти. *Радість дитинства – вільні рухи*. 2009. № 4, С. 8
18. Карабаєва Ірина., Ладивір С. Особливості розвитку уяви дітей. Київ : Шкільний світ, 2008. 128 с.
19. Карпенко Н.А. Психологія творчості: навч. посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156.
20. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. СПб. : Речь, 2007. 336 с.
21. Козлов В.В. Психологія творчості. М. : Гала, 2009. 112 с.
22. Котляр В. П. Основи образотворчого мистецтва і методика художнього виховання дітей: навч. посіб. (для студ. вищ. пед. закл. освіти). Запоріжжя : Просвіта, 2004. С. 66–74.
23. Клименко В. В. Механізм творчості: чи можна його розвивати. Київ : Шкільний світ, 2001. 96 с.

24. Коломінський Н. Л. Розвиток особистості учнів допоміжної школи. К. : Рад. шк., 1978. С. 14–21.
25. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтеграції школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади. Київ : Педагогічна думка, 2007.
26. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзив-ному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с
27. Коппалова Н. М. Гурткова робота з аплікації та оригамі. Тернопіль: Мандрівець, 2009. С. 34–39.
28. Костюк Г. С. Здібності та їх розвиток у дітей. Київ : Знання, 1963. 69 с.
29. Липа В. А. Основы коррекционной педагогики : учеб. пособ. Донецк : Лебідь, 2002. 327 с.
30. Лук А.Н. Психология творчества. М.: Наука, 1978. 127с.
31. Мельник С. Розвиток художніх здібностей особистості. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Прикарпаття. 2003. Вип. 9. С. 115–120.
32. Мерсіянова Г. М. Програма спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з помірною розумовою відсталістю «Трудове навчання (підготовчий, 1–4 класи)». Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2010. С. 2–46.
33. Мерсіянова Г. М. Корекційна спрямованість змісту трудового навчання розумово відсталих школярів. *Теорія і практика олігофренопедагогіки*. Вип. 4. 2010. С. 13–17 .
34. Миронова С.П. Корекційна робота як специфіка професійної діяльності педагога-дефектолога. *Дефектологія*. 2004.
35. Миронова С. П. Олігофренопедагогіка. Компактний навчальний курс : навч. посіб. Кам'янець-Подільський : К-ПНУ імені І. Огієнка, 2008. 204 с.

36. Миронова С. П. Професіограма олігофренопедагога дошкільних закладів. *Дефектологія*. 1998. № 3. С. 39–43.
37. Моляко, В. О. Психологія творчості – нова парадигма дослідження конструктивної діяльності людини [Текст] / В. О. Моляко // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №8. – С.1-4.
38. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. / О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : Аксіома 2009. – 308 с.
39. Панасенко Б. А. Учись творить! : развивающие поделки из бумаг. Х. : ХАИ, 2003. С. 60–88.
40. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Агенство «Україна», 2019. 300 с. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvneynavchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>.
41. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової освіти» № 87, від 21 лютого 2018 року [Електронний ресурс]. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text)
42. Рібцун О. Г., Рібцун Ю. В. Конструювання з паперу. Київ: Літера ЛТД, 2011. С. 12–17.
43. Сабат Н. Соціально-педагогічний аспект інклюзивного навчання. *Соціальний педагог*. 2008. №3. С.42 – 46.
44. Савіцька Г. І. Особливості розвитку морально-етичної поведінки в учнів допоміжних шкіл. *Дефектологія*. 2004. № 4. С. 29–32.
45. Сак Т. В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. 2014. С. 214–219.
46. Синьов В. М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка : підруч. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Частина I. 238 с.

47. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями. Соціальна педагогіка: Підручник / За ред. проф. Капської А. 3-є вид. перероб. і доп. Київ, 2006. С. 329 – 368.

48. Скопич Н. Творчі вправи та ігри як невід’ємна частина логічного мислення молодших школярів // Рідна школа. 2001. № 10. С. 75

49. Спеціальна психологія : навч. посіб. для студентів спец. 6.010105 «Корекційна освіта» / Н. Г. Пахомова, М. М. Кононова; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава : АСМІ, 2015. С.359.

50. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. / під заг. ред. Н. З. Софій. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. С. 66.

51. Товстоган В. С. Стан сформованості професійно важливих якостей в учнів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2001. № 1. С. 50–54.

52. Трач С. К. Уроки ручної праці. 3 (4) клас: посібник для вчителя. Т. : Навч. кн. – Богдан, 2003. С. 110–111.

53. Формування позитивного відношення до навчально-трудової діяльності учнів допоміжної школи / під ред. Н. М. Стадненко. К. : Рад. шк., 1982. С. 16–68.

54. Хохліна О., Мерсіянова Г., Єременко І. Обґрунтування удосконалення змісту трудового навчання для допоміжної школи. *Дефектологія*. 2001. № 4. С. 7–10.

55. Черныш И. А. Удивительная бумага. Москва : АСТ–Пресс, 2000. С. 6–11; 20–83.

56. Швець О. М. Види художньої діяльності з паперу : метод. посіб. [для вчителів початкових класів]. Запоріжжя : Поліграф, 2003. С. 33–54.

57. Шевченко С. Г. Новое в коррекционно-развивающем обучении детей с трудностями в обучении. *Дефектология*. 2001. № 4. С. 21–24.

58. Шумакова, Н. Б., Щербанова Е. І., Щербо Н. П. Дослідження творчої обдарованості з використанням тесту П. Торранса у молодших школярів. *Питання психології*. 1991. № 1. С. 27-32.

59. Хохліна О. П. Удосконалення змісту навчання та особливості оцінювання навчальних досягнень учнів допоміжної школи. *Дефектологія*. 2002. № 3. С. 9–13.

60. Щербанова Е. І. Аверіна І. С. Сучасні зарубіжні лонгітюдні дослідження обдарованості. *Питання психології*. 1994. № 6.

61. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 560 с.

62. Ярмола Н. А. Індивідуальна освітня траєкторія дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. URL : <https://vseosvita.ua/course/indyvidualna-osvitnia-traiektoriia-dytyny-osoblymyosvitnimy-potrebamy-v-umovakh-inkliuzyvnoho-navchannia>

ДОДАТКИ

Додаток А

Проективна методика «Школа звірів»

(діагностика адаптації молодших школярів до школи)

Попередня підготовка.

Ведучий: Зараз ми з Вами здійснимо дивовижну подорож у казковий ліс. Сядьте зручно, розслабтесь, закрийте очі. Уявіть, що ми опинились на сонячній лісовій поляні. Послухайте, як шумить трава, листя над головою, м'яка травичка торкається Ваших ніг. На поляні Ви бачите “Школу звірів”. Подивіться кругом. Які звірі навчаються в даній школі? А яка тваринка в ній вчитель? Що роблять учні? А якою тваринкою Ви бачите себе? Що Ви при цьому відчуваєте? Проживіть ці емоції та почуття в собі. Ви можете ще деякий час знаходитись в цій “Школі звірів”, поки я буду рахувати до 10, а потім відкрийте очі.

Інструкція.

Ведучий: Ви побували у “Школі звірів”, а тепер візьміть олівці та папір і спробуйте намалювати те, що побачили.

Діти виконують завдання.

Ведучий: Подивіться уважно на свій малюнок і знайдіть ту тваринку, якою могли б бути Ви. Поруч з нею поставте букву “Я”.

Інтерпретація.

1. Положення малюнку на аркуші. Положення малюнку ближче до верхнього краю аркуша трактується як висока самооцінка, як незадоволеність своїм положенням в колективі, недостатність визнання з боку оточуючих. Положення малюнку в нижній частині – невпевненість в собі, низька самооцінка. Якщо малюнок знаходиться на середній лінії, то у дитини все в нормі.

2. Контури фігур. Контури фігур аналізуються відповідно до наявності чи відсутності виступів (типу шипів, панцирів, голок тощо), по малюванню і

затемненню ліній – все це захист від оточуючих. Агресивна – якщо виконана в гострих кутах; зі страхом чи тривогою – якщо має місце затемнення контурної лінії; з підозрою – якщо поставлені щити, заслони.

3. Нажим. При оцінці ліній необхідно звернути увагу на нажим. Стабільність нажиму говорить про стійкість, слабкий нажим – про прояви тривожності, дуже сильний – про напруженість. Про тривожність може свідчити розірваність ліній, наявність обводів, затирання.

4. Наявність деталей, які відповідають органам чуття – очі, вуха, рот. Відсутність очей свідчить про неприйняття інформації, зображення вух (тим більше великих і детально промальованих) говорить про зацікавленість в інформації, особливо тієї, що торкається думки оточуючих про себе. Відкритий, заштрихований рот – про легкість виникнення страхів. Зуби – ознака вербальної агресії.

5. Аналіз якості і взаємодії персонажів показує особливості комунікативних відносин. Велика кількість персонажів, що вступають у різноманітні відношення один з одним (грають, зображені в навчальній діяльності тощо) і відсутність розділових ліній між ними говорить про сприятливі взаємовідносини з однокласниками. В протилежному випадку можна говорити про труднощі в побудові контактів з іншими учасниками.

6. Характер відносин між звіром-учителем і звіром-учнем. Необхідно прослідкувати, чи не має протиставлення між ними, як намальовані фігури вчителя та учня по відношенню один до одного.

7. Зображення навчальної діяльності. У випадку відсутності зображення навчальної діяльності можна припустити, що школа захоплює дитину позанавчальною стороною. Якщо ж немає учнів, вчителів, навчальної чи ігрової діяльності, малюнок не зображує школу звірів, то можна зробити припущення, що у дитини не сформувалася позиція учня, вона не усвідомлює своїх завдань як школяра.

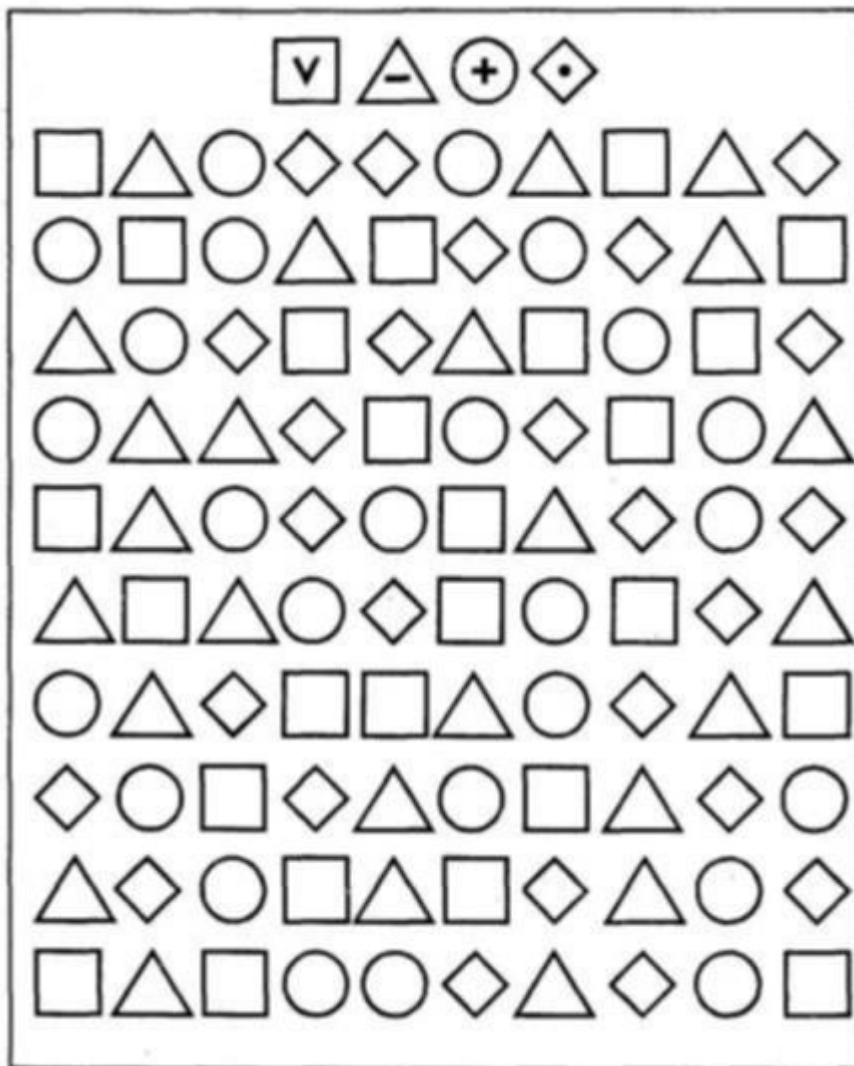
8. Кольорова гамма. Яскраві, життєрадісні кольори говорять про гарний емоційний стан дитини в школі. Темні кольори можуть свідчити про неблагополучний стан.

Додаток Б

Методика Ньєрона-Рузера

З метою дослідження особливостей конструктивного праксису, можливості цілеспрямованого набуття навичок, засвоєння нових засобів дій використовується методика Ньєрона-Рузера.

Для проведення дослідю необхідно виготовити спеціальний бланк, який має 10 рядів геометричних фігур (по 10 у кожному рядку). У верхніх 4-х фігурах необхідно поставити різні позначки і запропонувати учневі такі самі позначки поставити на решті фігур бланка. Свої дії учень може звіряти зі зразками.

Бланк до методики Ньєрона-Рузера

Дитина безперервно працює, виконуючи це завдання протягом двох хвилин, загальний показник переключення та розподілу її уваги визначається за формулою:

$$S = (0,5 N - 2,8 n) / 120$$

де S – показник переключення та розподілу уваги;

N – кількість геометричних фігур, які дитина проглянула та позначила відповідними знаками за дві хвилини;

n – кількість помилок, допущених під час виконання завдання. Помилками вважаються неправильно поставлені знаки або пропущені, тобто не відмічені відповідними знаками геометричні фігури.

Оцінка результатів:

10 балів – показник S більше ніж 1,00.

8-9 балів – показник S знаходиться в межах від 0,75 до 1,00.

6-7 балів – показник S в межах від 0,50 до 0,75.

4-5 балів – показник S знаходиться в інтервалі від 0,25 до 0,50.

0-3 бали – показник S знаходиться в межах від 0,00 до 0,25.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів – дуже високий;

8-9 балів – високий;

6-7 балів – середній рівень;

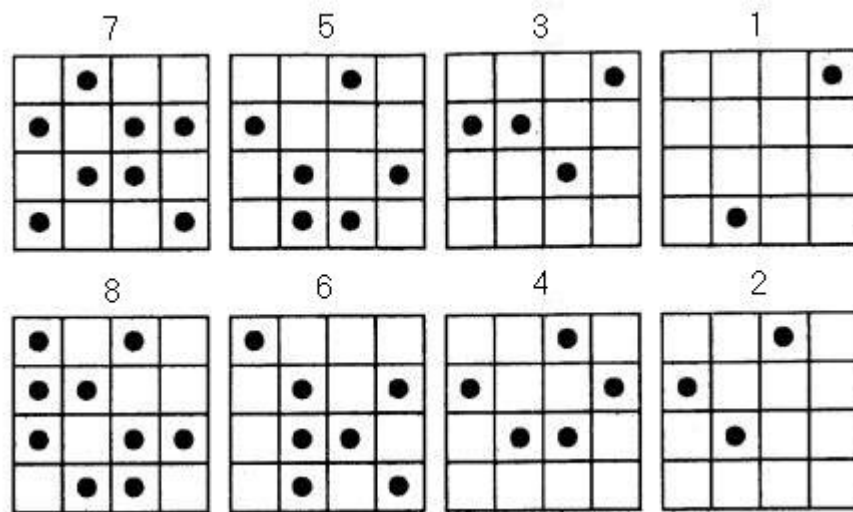
4-5 балів – низький;

0-3 бали – дуже низький.

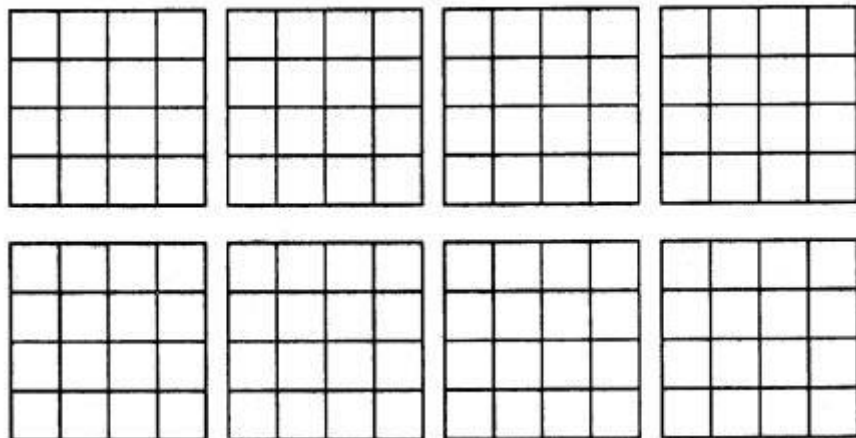
Додаток В

Методика «Запам'ятай і розстав крапки»

Методика «Запам'ятай і розстав крапки» застосовується з метою оцінки об'єму уваги дітей з інтелектуальними порушеннями. Для цього застосовують стимульний матеріал. Лист із крапочками попередньо розрізається на 8 малих квадратів, які потім складаються у стопку таким чином, щоб вгорі був квадрат з двома крапками, а внизу – квадрат із дев'ятьма крапками (всі інші йдуть по черзі із послідовно збільшуваною кількістю крапок на них).

Стимульний матеріал

Картки для виконання завдання

Перед початком експерименту дитина отримує наступну інструкцію: «Зараз ми пограємо в гру на увагу. Я буду показувати тобі картки, на яких намальовані

крапки, а потім ти сам будеш малювати ці крапки в пустих клітинках у тих місцях, де ти бачив ці крапки на картках».

Далі дитині послідовно, на 2-4 секунди показується кожна із восьми карток з крапками і після кожної картки пропонується відтворити побачені перед собою картки на пустій картці за 20 секунд. Цей час дається дитині для того, щоб вона мала змогу згадати, де знаходились побачені крапки, та відмітити їх в пустій картці.

Результати експерименту оцінюються в балах наступним чином:

10 балів – дитина правильно за відведений час відтворила на картці 6 та більше крапок;

8-9 балів – дитина безпомилково відтворила на картці від 4 до 5 крапок;

6-7 балів – дитина правильно відтворила по пам'яті від 3 до 4 крапок;

4-5 балів – дитина правильно відтворила від 2 до 3 крапок;

0-3 бали – дитина змогла правильно відтворити не більше однієї крапки.

Висновки про рівень розвитку:

10 балів – дуже високий;

8-9 балів – високий;

6-7 балів – середній;

4-5 балів – низький;

0-3 бали – дуже низький.

Додаток Г

Тест «Самооцінка сили волі»

Призначений для вивчення узагальненої характеристики прояву сили волі у дітей з інтелектуальними порушеннями молодшого шкільного віку.

Інструкція до тесту:

На наведені 15 питань можна відповісти: «Так», «Не знаю» або «Буває», «Трапляється» і «Ні».

Оцінювання:

- «Так» – 2 бали;
- «Не знаю» або «Буває», «Трапляється» – 1 бал;
- «Ні» – 0 балів.

Текст опитувальника

- 1) Чи в змозі ти завершити почату роботу, яка тобі нецікава, якщо можна відірватися від неї і потім знову до неї повернутися?
- 2) Чи робив (ла) ти щось неприємне, коли його потрібно було зробити (наприклад, піти на чергування у вихідний день)?
- 3) Коли ти сваришся з кимось на навчанні або вдома, чи в змозі ти поглянути на ситуацію з боку?
- 4) Чи будеш ти дотримуватись дієти, якщо це потрібно?
- 5) Чи зможеш ти встати вранці раніше звичайного, якщо запланував це ввечері?
- 6) Чи залишишся ти на місці події, щоб дати свідчення?
- 7) Чи швидко ти відповідаєш на листи?
- 8) Якщо у тебе викликає страх майбутнього відвідування зубного лікаря, чи зможеш ти без особливих зусиль подолати це почуття і в останній момент не змінити свого наміру?
- 9) Чи будеш ти приймати дуже неприємні ліки, які рекомендував лікар?
- 10) Чи стримаєш ти дану обіцянку, навіть якщо її виконання принесе тобі

чимало клопоту?

11) Чи їдеш ти в незнайоме місто без коливань?

12) Ти суворо дотримуєшся розпорядку дня: часу пробудження, прийому їжі, занять, збирання та інших справ?

13) Ти несхвально ставишся до бібліотечних боржників?

14) Найцікавіша телепередача не змусить вас відкласти виконання домашнього завдання. Чи так це?

15) Чи зможете ти перервати сварку і замовкнути, якими б образливими не здавалися тобі слова протилежної сторони?

Обробка й інтерпретація результатів.

Підраховується загальна сума набраних балів. Якщо вона знаходиться в межах:

✓ *від 0 до 12 балів* – слабкий рівень сили волі, легко переконати. Однак, знання своїх "слабких місць" робить людину більш сильною. Слід працювати над собою, удосконалюючи свою вольову регуляцію.

✓ *від 13 до 21 балів* – сила волі на середньому рівні. У різних ситуаціях діє по-різному, іноді проявляючи поступливість і піддатливість, а іноді – наполегливість і завзятість. Саме в цій мобільності і неоднаковості полягає привабливість людини у спілкуванні і справах.

✓ *від 22 до 30 балів* – високий рівень сили волі, вольова людина. Проте слід пам'ятти, що вона (дитина) не одна, а поступки, компроміси і переговори теж приводять до успіху в спілкуванні і справах.

Проба на запам'ятовування слів

Проба на запам'ятовування слів спрямована на дослідження особливостей оперативної (механічної) пам'яті. За допомогою неї можна також визначити міру стійкості та концентрації уваги.

Пропонується на окремому аркуші написати 6 слів, дібраних таким чином, щоб між ними важко було встановити смислові асоціації. Учні називають слова (або він сам їх читає). Потім показують малюнки і за допомогою них пропонують згадати названі (прочитані) слова.

Вперше ця методика була запропонована О. Лурія. Вона дозволяє досліджувати процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження та відтворення.

Методика може використовуватись для оцінки стану пам'яті, довільної уваги, втомлюваності учнів.

Стимульний матеріал. Набір із десяти односкладових та двоскладових слів, не пов'язаних за змістом, складання якого не створює труднощів. Бажано мати декілька таких наборів.

Приклади набору слів:

1. Стіл, вода, кіт, ліс, хліб, брат, гриб, вікно, мед, сік.
2. Дим, сон, шар, пух, дзвін, куц, час, лід, ніч, пень.

Порядок роботи. Дитині дається інструкція: «Зараз я прочитаю 10 слів. Коли я дочитаю, повтори слова, які запам'ятав (ла), в будь-якому порядку».

Експериментатор читає слова повільно та чітко. В протоколі відмічає хрестиком або цифрою порядок та точність відтворення слів.

Обробка та аналіз даних. На основі підрахунку загальної кількості відтворених слів після кожного повторення може бути побудований графік: по горизонталі відкладається кількість повторень, по вертикалі – кількість правильно відтворених слів. Суттєва перш за все якісна оцінка результатів дослідження: за характером виконання методики можна судити про особливості

запам'ятовування, відтворення та збереження, а також втомлюваність учнів.

Тест «Емоційна ідентифікація»

Тест «Емоційна ідентифікація» спрямований на виявлення особливостей ідентифікації емоцій різних модальностей у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Допоміжний матеріал: піктограми (схематичне зображення емоцій різної модальності), фотографії осіб дітей з різним емоційним виразом. Методика проводиться індивідуально. По ходу фіксуються відповіді випробовуваних, види наданої допомоги. Картки пред'являються по одній. Першою використовують фотографію з легкою ідентифікацією емоцій.

Діагностична серія складається з двох етапів:

1. Допоміжний матеріал: набір фотографій, набір піктограм. Інструкція: «Перед тобою з одного боку лежать фотографії людей з різними настроями, з іншої – картки із зашифрованими особами цих людей (радість, печаль, гнів, страх). Намагайся знайти їх і розкласти по парах» (Гра «Поганий художник»).

2. Допоміжний матеріал: настільне дзеркало, набір з чотирьох фотографій (радість, печаль, гнів, страх). Інструкція: «Перед тобою чотири картинки. Вибирай собі будь-яку, поглянь на неї уважно і загадай своєю особою то настрій, який у людини на фотографії. Якщо я відгадаю правильно, то ти мені віддаси фотографію, а якщо немає – те загадаєш ще раз».

Всі дані заносяться в протокол і оцінюються в балах:

1 – високий рівень розвитку емоційної сфери. Дитина правильно назвала всі емоційні стани, змогла співвіднести піктограми з фотографічними зображеннями. Допомога дитині не була потрібною.

0,5 – середній рівень розвитку емоційної сфери. Дитині була потрібна змістовна допомога. Дитина змогла визначити 4–6 емоцій, правильно назвав ці емоції і зміг їх виразно змалювати.

0 – низький рівень розвитку емоційної сфери. Було потрібно два види допомоги: змістовна і наочна – дійова. Дитина змогла правильно позначити, співвіднести і відтворити до 4 емоційних станів.

Комплекс вправ з паперопластики

Назва вправи	Кількість вправ на занятті	Завдання програми
1. «Торянда з гафрованими листями»	1	Формувати вміння дітей обводити деталі по шаблону. Вчити виконувати прямі складки для отримання об'ємного листа. Вчити доводити розпочату справу до кінця. Розвивати мислення, просторове орієнтування. Вчити правильно висловлювати свої емоції. Виховувати акуратність, творчу активність.
2. «Собачка»	1	Вчити дітей виготовляти об'ємну фігурку собаки з картонної розгортки. Розвивати увагу, вміння уважно слухати інструкції вчителя. Виховувати почуття жалю до героя казки. Виховувати інтерес до роботи з паперу.
3. «Будинок для Буратіно»	1	Розвивати вміння співдружного виконання дій обох рук. Вчити учнів позитивним емоційним проявам по відношенню до своїх однокласників (оцінювання виробу днокласника). Виховувати самостійність, акуратність, інтерес до художнього слова.
4. „Дзвіночок”	1	Вчити дітей виготовляти конус з круга. Прикрашати його складкою по колу, доповнювати виріб за своїм задумом. Розвивати творчі нахили. Виховувати культуру праці, бажання тримати своє робоче місце в чистоті.
5. „Середньовічний замок”. Колективна робота (початок роботи)	1	Формувати у дітей вміння примінити отриманні знання та навички роботи з папером та картоном в колективній діяльності. Виготовляти будову замку – циліндри. Розвивати конструкторські вміння, мислення, уяву.

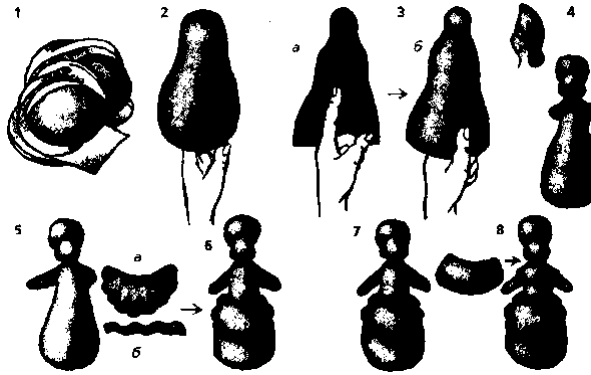
		Виховувати культуру спілкування, бажання допомагати один одному в складних ситуаціях.
6.«Середньовічний замок» (колективна работа)	1	Продовжувати розпочату колективну роботу. Формувати вміння виготовляти з картонної обгортки кришки-конуси. Вчити розрізненню емоцій однокласників. Розвивати вміння працювати з ножицями.
7.„Середньовічний замок”. Колективна работа (продовження роботи)	1	Формувати у дітей вміння об’єктивному оціненню власної роботи та роботи однокласників, доповнювати роботу деталями. Розвивати естетичний смак. Виховувати самостійність, ініціативність.
8. „Подарунок другу”	1	Вдосконалювати навички роботи з папером та картоном. Закріплювати вміння обводити деталі по шаблону, вирізати та самостійно їх збирати в готовий виріб. Розвивати просторове мислення. Виховувати бажання отримувати насолоду від готового власного виробу та бажання ділитися позитивними емоціями з однокласниками при врученні подарунка.
9. „Нарцис”	1	Закріпити вміння користуватися ножицями, накручувати папір на олівець. Розвивати координацію рухів рук. Вчити отримувати задоволення від виготовлення виробу. Виховувати любов до краси квітів.

10. „Журавлик ”	1	Закріплювати вміння працювати з папером без допоміжних засобів, правильно згинати аркуш та самостійно збирати його в готовий виріб. Виховувати толерантність, терпимість, емпатію, взаємодопомогу і вміння діяти в колективі. Сприяти формуванню позитивних форм поведінки та спілкування; впевненості у своїх силах.
11. „В гостях у Попелюшки”	1	Закріпити вміння користуватися ножицями. Вдосконалювати навички роботи з папером та картоном. Закріплювати вміння обводити деталі по шаблону, вирізати та самостійно їх збирати в готовий виріб. Розвивати дрібну моторику пальців рук, координацію рухів, сенсорне сприйняття, окомір, вольові якості; комунікативну взаємодію; якості особистісної сфери.
12. „Лілея”	1	Удосконалювати вміння працювати з ножицями. Вчити дітей виготовляти об’ємну фігурку квітки з картонної та паперової розгортки. Виховувати культуру дитячих бажань, сприяти становленню системи елементарних цінностей, позитивного ставлення до природи, предметів, людей, самого себе; виховувати вміння самоорганізації.

13. „Кішечка”	1	Вчити дітей виготовляти об’ємну фігурку кішки з паперу. Розвивати увагу, вміння уважно слухати інструкції вчителя. Виховувати почуття жалю до героя казки., виховувати толерантність, терпимість у роботі, сприяти формуванню позитивних форм поведінки та спілкування; впевненості у своїх силах, у можливості досягнути успіху, самореалізації та самовиявлення.
14. „Сумочка секретів”	1	Продовжувати вчити дітей виготовляти об’ємну фігурку з паперу та картону. Сприяти розвитку: природніх задатків, впевненості у своїх силах, у можливості досягати успіхів; образного мислення фантазії, уяви; художнього смаку та емоційної сфери дитини.
15. „Лисичка”	1	Закріплювати вміння дітей виготовляти об’ємну фігурку з паперу та картону. Закріплювати вміння працювати з папером без допоміжних засобів, правильно згинати аркуш та самостійно збирати його в готовий виріб. Сприяти формуванню позитивних форм поведінки та спілкування; впевненості у своїх силах, у можливості досягнути успіху. Вчити отримувати задоволення від виготовлення виробу.
16. „Білий Лебідь”	1	Закріплювати вміння працювати з папером без допоміжних засобів, правильно згинати аркуш та самостійно збирати його в готовий виріб. Вчити доповнювати роботу деталями, за власним задумом. Формувати у дітей вміння об’єктивному оціненню власної роботи та роботи однокласників. Вчити правильно висловлювати

		свої емоції. Виховувати акуратність, творчу активність.
17. „Карп на обід”	1	Закріплювати вміння дітей виготовляти об’ємну фігурку з паперу та картону. Удосконалювати вміння учнів працювати з ножицями. Вчити розмічати деталі для вирізання на папері. Вчити обводити деталі по шаблону, та вирізати їх. Вчити отримувати задоволення від виготовлення виробу. Виховувати культуру праці, бажання тримати своє робоче місце в чистоті. Вчити доводити розпочату справу до кінця.
18. „Метелик у польоті”	1	Вчити виготовляти плоский виріб. Вчити доповнювати роботу деталями, за власним задумом. Формувати у дітей вміння об’єктивному оцінюванню власної роботи та роботи однокласників. Виховувати самостійність, акуратність, інтерес до художнього слова.
19. „Дід Мороз”	1	Вчити дітей виготовляти конус з круга. Прикрашати його складкою по кругу. Закріпити вміння користуватися ножицями. Закріплювати вміння обводити деталі по шаблону, вирізати та самостійно їх збирати в готовий виріб. Розвивати координацію рухів; сенсорне сприйняття, окомір, різні види мислення; вольові якості; комунікативну взаємодію; якості особистісної сфери.
20. Заключне заняття. „Подарунок до Нового Року ”	1	Закріплювати вміння дітей працювати за схемою, за задумом; продовжувати вчити проявляти творчість у створенні художнього образу; заохочувати прагнення дітей до самостійного вирішення практичних завдань; стимулювати естетичні оцінки і судження.

Методичні рекомендації до процесу виготовлення іграшок

«Лялечка»

«Жар-птиця»

Поділ глини на частини

Процес створення ніг баранчика

Глиняна фігурка коника

Додаток И

**Орієнтовний тематичний план для 3-го класу.
Темниці довілля**

№ п/п	Тема	Вид практичної діяльності
I	Світ казковий і правдивий	
	1. Про що розповідає Небо?	Словесна творчість Опис подорожі по небу з маленькою хмаринкою.
	2. Чистий голос Води	Декоративна фантазія “Тайни підводного царства”
	3. Поезія Гір	Кам’яний живопис Виготовлення іграшок з камінців
	4. Дарунки Землі	Художня творчість Картинки та вироби з насіння
	5. Казки про дерева та квіти	Казкова флористика Створення художніх образів, виробів із квітів, листків, стебел
	6. Брати наші менші	Словесна творчість Казки братів наших менших
	7. Музика Землі	Музична творчість Написання пісеньки Землі
	8. Підсумковий урок	Перевірка набутих знань, умінь і навичок
II	Моя країна — Україна	
	1. Історична України мозаїка	Творчий проект Створення музею, оформлення “музейної зали”
	2. Буття українців	Художня праця Започаткування роботи зі створення об’ємно-просторової композиції

	3. Житло українців	Художня праця Макетування української хати
	4. Їжа і харчування	Художня праця Ліплення з тіста кондитерських виробів
	5. Свята й обряди	Художня праця Створення об'ємно-просторової композиції “Щедрий вечір, добрий вечір!”
	6. Ігри та забави	Художня праця Створення солом'яної ляльки Рухливі народні ігри
	7. Підсумковий урок	Перевірка набутих знань, умінь і навичок
	8. Новорічний урок-концерт	Програвання новорічного уроку-концерту (ранку) за раніше створеним сценарієм
III	Секрети знайомих предметів	
	1. Диво природи – яйце!	Досліди, фокуси з яйцем Виготовлення іграшки “Іван-коливан”
	2. Загадки звичайної води	Зимові ігри “Штампкування на снігу”
	3. Зустріч з повітряною бульбашкою	Досліди Мистецтво гри з мильними бульбашками
	4. Труба – дивовижна річ!	Технічне конструювання Виготовлення підзорної труби
	5. Колесо – символ руху	Досліди та фокуси з колесом
	6. Корисні справи паперової смужки	Технічне конструювання Модель повітряної кулі
	7. Нитка, мотузка, канат	Конструювання механічного телефону

		“Музикальна нитка”
	8-9. Підсумковий урок	Перевірка набутих знань, умінь і навичок
IV	Чудеса Всесвіту	
	1. Планета Земля – наш космічний корабель	Словесна творчість Космічні етюди (словесні, художні)
	2. Історія людства	Заочні історичні мандрівки
	3. Народи світу	Дослідження (за вибором) культури, релігії, звичаїв різних народів
	4. Мови паролів	Мовленнєве свято “Добрий день Вам, люди добрі!”
	5. Мистецтво світу	Вернісаж “Перлини світового мистецтва”
	6. Підсумковий урок	Перевірка набутих знань, умінь і навичок
	7. Свято дитячої творчості	Підготовка до свята. Художнє та музичне оформлення, підготовка костюмів, режисура Театральна діяльність Проведення свята